

Dr. Slavko Batušić in Slovenski gledališki muzej v dobi ravnateljavanja Janka Travnja

Ta spis je nastal iz spoštovanja do nedavno umrlega hrvaškega teatrologa prof. dr. Slavka Batušića in hoče pokazati njegov delež pri rasti našega muzeja v času od 1952 do 1962. Hkrati želi vsaj nekoliko odkriti človeški in strokovni profil ustanovitelja in prvega ravnatelja SGM pokojnega Janka Travnja, ki se v najbolj jarki svetlobi prikazuje prav v njunih živih in pismenih srečanjih.

Dr. Batušić¹ se je že pred ustanovitvijo Slovenskega gledališkega muzeja (29. novembra 1952) ukvarjal z zadevami, ki sodijo v našo teatrologijo in gledališko zgodovino: pisal je o Hinku Nučiču ob njegovem 40-letnem umetniškem jubileju (1940), o gledališkem ravnatelju Heinrichu Börnsteinu, ki je deloval tudi v Ljubljani (1943), o Viki Podgorski (1947), o domačem dramskem repertoarju, se pravi o hrvaških, srbskih in slovenskih piscih na zagrebškem odru od 1840 do 1949 (1949), spet o Cankarjevih delih v zagrebških uprizoritvah (1949) in o 25-letnici umetniškega dela Ferda Delaka (1950).²

Slovenija in vse njene premnoge, predvsem kulturne vrednosti so mu bile zmeraj pri srcu; poznal jih je in se, kolikor je le mogel, ukvarjal z njimi, saj je njegova nemirna in radovedna narava zmeraj rada brskala po domačih in tujih kulturnih in umetnostnih zanimivostih, čeprav še tako drobnih in izjemnih; kar dobro je poznal slovenščino, saj ga je že zelo zgodaj naučil njenih »elementov« kasnejši univerzitetni učitelj inženir Ciril Rekar (Batušić Travnju — 26. januarja 1957).

¹ Rodil se je 2. junija 1902 v Novski. Studiral je umetnostno zgodovino v Zagrebu in v Parizu, doktoriral 1927 in bil vse od jeseni 1921 v HNK najprej kot pomožni režiser, zatem kot dramaturg, režiser, tajnik uprave in Drame in občasno namestnik upravnika, od 1945 pa kot vodja Arhiva in muzeja HNK. 1950 je bil izvoljen za rednega profesorja zagrebske Akademije za gledališko umetnost, bil je dopisni član JAZU. Bil je pesnik in pisatelj, eden najboljših hrvaških potopiscev, dramatik in prevajalec (20 romanov, 30 dram), predavatelj o gledališču doma in na znanstvenih srečanjih na tujem (Benetke, Pariz, Bregenz, Dunaj), urednik mnogih gledaliških listov, almanahov in zbornikov in avtor nad 300 domače in tuje gledališke zadevajočih razprav. Umrl je 25. aprila letos.

² Natančnejše podatke glej v »Kroniki zavoda za književnost i teatrologiju JAZU«, III, št. 1, Zagreb 1977, str. 93–100.

Zato ni dvoma, da je bil 1952 poučen tudi o ustanovitvi Slovenskega gledališkega muzeja, ki se je zanj najodločneje zavzemal Janko Traven,³ njegov ustanovitelj in prvi ravnatelj.

Moža se pred 1952 osebno nista poznala, prav gotovo pa sta drug za drugega vedela. Imela sta mnogo istih ali podobnih potez (celo rodila sta se istega leta): oba sta bila odličnika po srcu in vzgoji (Travnovi predniki so bili plemiškega rodu) in sta se želela uresničevati v izbranem življenjskem slogu ne le po duhovni, ampak tudi po tvarni plati (potovanja, kultivirano udobje, izbrana družba in poznanstva); obadva sta bila na široko odprta vsem oblikam in vsebinam celotne duhovne kulture in v zvezi s tem tudi obadva nemirna hlastavca na vse strani in v podrobnosti, kar jima je oteževalo pot k strnitvi in celovitosti dognanj (Travnu seveda bolj, saj je imel manj izkušenj kot »sorbonec« in vsestranski gledališki praktik Batušić); obadva sta bila samostojnega političnega mišljenja (a zato nič manj goreče vdana stvari socializma) in izvirnih pogledov na kulturna vprašanja, obadva trdovratno osredotočena na gledališko dejavnost svojega naroda; in obadva — kar je po vsem povedanem čisto skladno — obadva in neodvisno drug od drugega raziskovalca mnogih močno podobnih ali kar istih vprašanj.⁴

1952.

28. novembra 1952 je Traven sporočil Hrvaškemu narodnemu gledališču v Zagrebu, da je »ustanovljen Slovenski gledališki muzej v Ljubljani«. Intendant Marijan Matković je odgovoril šele 19. decembra: novico je z zadovoljstvom »vzel na znanje« in izrazil željo, naj bi v vseh konkretnih priložnostih prihajalo do tesnega sodelovanja med novim muzejem in Arhivom in muzejem HNK, ki pa, žal, še ni formiran kot javna ustanova. Traven Arhiva seveda ni prezrl: tudi njemu je 1. decembra poslal to novico in vsaj ta — če že ne ona upravi HNK — je morala priti v roke vodji Arhiva dr. Batušiću. S tem je bil napravljen prvi stik med obema muzejskima ustanovama.

³ Janko Traven se je rodil 12. novembra 1902 v Ljubljani. Najprej je bil uradnik v Zbornici za trgovino, obrt in industrijo, po drugi vojni pa novinar, organizacijski delavec, raziskovalec zgodovine slovenskega gledališča in filma, od 9. januarja 1961 honorarni urejevalec gledališkega muzeja pri upravi SNG v Ljubljani, zatem pa v letu 1962 prvi ravnatelj takrat utemeljenega Slovenskega gledališkega muzeja. Želel je napisati »Zgodovino slovenskega gledališča« (od začetkov do 1918), pa mu je smrt (1962) preprečila uresničitve načrta; napisal pa je obilo člankov, razprav in drobnih zapisov o problemih posameznih gledališč in o gledaliških osebnostih. Njegovo delo je tudi obširna študija »Pregled razvoja kinematografije pri Slovencih« (1950 do 1952), in oris nekaterih gledališčenikov za SBL. Uredil je knjižici Lipahovo »Gledališko zmes« (1959) in »Slovenski gledališki portret« (1960). Šest njegovih člankov in razprav pa je 1965 v knjigi »Pota slovenskega gledališča« objavil Dušan Moravec. (Glej članek M. Mahniča »Janko Traven, ob obletnici smrti«, Gled. list Drame SNG Ljubljana, 1962/63, str. 196–199).

⁴ Prim. Traven: Molière in slovensko gledališče; »Egmont« prvič na slovenskem odru; Maksim Gorki in slovensko gledališče; Gogoljev Revizor prvič na slovenskem odru; Goldoni na Slovenskem in v slovenskem gledališču; Shaw in slovensko gledališče itd. Batušić: Molière u Hrvata; Goethe na našoj pozornici; Gorki na zagrebačkoj pozornici; Premijera »Revizora« u Zagrebu; Goldoni u našim lokalizacijama i prijevodima; Shaw i zagrebačko kazalište itd. — Traven: o slovenskih dramatičih Cankarju, Finžgarju, Levstiku, Linhartu ... Batušić: o hrvaških dramatičih Držiću, Titu Brezovačkom, Vojnoviću, Krležu ... — Traven: Moskovsko umetniško gledališče in slovensko gledališče. Batušić: gotovo pol ducata člankov o Stanislavskem in Hudožničih na sploh in v Zagrebu. — Traven: Poljska dramatika in slovensko gledališče. Batušić: Poljski autori i glumci na zagrebačkoj pozornici. — Traven: Nekaj podatkov iz zgodovine Gledališkega lista. Batušić: Kazališni listovi u Zagrebu. — Traven: Slovenski gledališki muzej. Slovenske gledališke razstave. Batušić: Arhiv i muzej HNK (historijat in pregled zbirk). — Oba: mnogo biografskih in jubilejnih člankov o gledaliških ustvarjalecih, o gledaliških poslopljih, o pomembnih obletnicah gledališč, o prvih izvedbah posameznih oper, o baletu itd. — Travnova bibliografija glej v knjigi Janko Traven: »Pota slovenskega gledališča«, Ljubljana 1965 (brez člankov, ki zadevajo opero in film). Batušićevo pa v že imenovani »Kroniki zavoda za književnost i teatrologiju JAZU, Zagreb 1977, št. 1, str. 87 do 114.

Dr. Slavko Batušić

1953.

Osebnega stika med obema ravnateljema pa tedaj niti v celotnem letu 1953 ni zaslediti in na dopisu, ki spremlja slovensko gradivo za zagrebško razstavo ob 60-letnici Miroslava Krleže (fotografije, scenografski osnutki, gledališki listi), je podpisan upravnik SNG Juš Kozak in ne ravnatelj SGM Janko Traven.

1954.

Do njunega seznanjenja je prišlo šele spomladi 1954. Vendar se je Traven še prej (marca) seznanil (vsaj pismeno) z osebo, ki je zaključila gledališko muzejski trikotnik Ljubljana—Zagreb—Beograd — z ravnateljico Muzeja pozorišne umetnosti v Beogradu prof. Mileno Nikolićevo. Ta mu je napovedala obisk v Ljubljani in sicer zaradi dogovora »oko jedne izložbe pozorišne jugoslavenskog karaktera, koja se planira za Ameriku«.

Pred Travnom se je odprla možnost, ki je ustrezala njegovi strastni zbirateljski in raziskovalni naravi: razstava in to v največjem merilu. Povrh še v Ameriki, v New Yorku. Tam naj bi — v decembru 1954 in januarju 1955 sodelovali v enem od oddelkov razstave z naslovom »Vodilna gledališča malih držav« (Norveška v oktobru, Holandija v novembru, Danska v februarju, Belgija v marcu, aprila in maja pa Švedska). Povrh je bila ta razstava samo uvod v velikansko delovno nalogo, o kateri Traven 20. avgusta 1955 takole poroča Svetu za prosveto in kulturo LRS: »Podpisani poroča, da je delovni odbor jugoslovanskih gledaliških muzejev (Milena Nikolić za Beograd, dr. Slavko

Batušić za Zagreb in Janko Traven za Ljubljano) po pripravi gradiva za jugoslovansko gledališko razstavo v New Yorku, ki je bila decembra 1954 in januarja 1955 in je doživela velik uspeh, pripravil gradivo tudi za jugoslovansko gledališko razstavo v Dubrovniku. Tu bo razstava trajala do 25. avgusta 1955, nakar bo četrtna gradiva, pregledanega in vnovič selekcioniranega, odposlana na Dunaj, kjer bo v dneh od 20. septembra do 5. decembra 1955 velika »Evropska gledališka razstava«. Dasi smo imeli na razpolago samo skromna denarna sredstva, smo se potrudili, da bi bilo jugoslovansko gledališče dostojno zastopano.«

Ta trojna naloga je bila ne samo pravi preskusni kamen za ravnatelja naše mlade kulturne ustanove, ki se je pognal vanjo z vso ihto svoje visoko ljubiteljske in hkrati nadvse skrbne, natančne in strokovno usposobljene narine, ampak tudi priložnost, da se ob srečanju z že dlje časa delujočima vodilnima gledališko muzejskima delavcema preskusi, potrdi in obogati.

Nikolićeva (verjetno) ni prišla v Ljubljano, pač pa je Traven sredi marca pohitel v Beograd, kjer pa ni našel *dr. Batušića*. Tako se je pogovarjal samo z Nikolićevo — če sem prav datiral Travнове nadvse zanimive, a redkokdaj časovno opredeljene zapiske.

Traven je odločno odprl vprašanje oznake »jugoslovansko gledališče«. »Vidim, da se tim problemima uopšte još niste bavili,« ji je dejal, »a dužnost mi je, da vas na to opozoravam najvećom kurtuazijom i konciliančnošću... Znam i čak to, da Hrvati nisu zadovoljni podelom na naše sadašnje republike... ali oni žute, iako misle svoje misli.« Nikolićevi to očitno ni bilo všeč, zato je dodal: »Ja govorim otvoreno, kako se zapravo mora, ako se želi utvrditi prave principe saradnje.« »Pustiva to,« mu je verjetno rekla ona, »a gledališče je jugoslovansko«. »Još malo ne,« ji je odgovoril, »pozorišta su ostala hrvatska, slovenska.« Traven vztraja: slovensko gledališče je treba na newyorški razstavi pokazati posebej. Ona mu govori o »edinstvu«. Nasmehne se ji in omeni tisto »kvazi jugoslovansko jedinstvo u preratnoj Jugoslaviji«. Zdaj ona, da ruši »edinstvo«. Traven zardi, stisne ga pri srcu, ogorčen je, hkrati ga je strah. Pošten je, a za junaka prenežen. »Da rušimo jedinstvo,« pravi. »To će (može) tvrditi samo budala, koji nije ušao u suštinu problema.« Kako je reagirala Nikolićeva? Zapiski ne nudijo gradiva za sklepanje. Traven zatem najde dokaz v Jugoslovanskem dramskem pozorištu. »Ustanovljeno kako savezno,« ji reče, »zbog novih propisa administrativno i finansisko izgubilo taj karakter, ukoliko ga je kulturno uopšte imalo. Ustanovljeno je bilo dakako kao reprezentativno, imalo je (dobre) glumce i režisere. Ali falila mu je glava: jezik, koji je srpsko-hrvatski.« To gledališče, ji je dejal, je bilo ustanovljeno po tujih vzorih, kjer pa seveda obstaja osnovni pogoj: enoten jezik kot na primer v Nemčiji ali Franciji ali Rusiji, kjer so vsilili »uzurpatorsko stalinističko porobljivački nametnuti edinstveni jezik«. »Možda to još niko nije utvrdio, ali ipak drži. Da, može da postoji to pozorište (JDP), jer bazira na jeziku. Ali nikako nije ni slovensko ni makedonsko.«

Ko je izpovedal to osnovno stališče oz. izhodišče za oblikovanje tako pomembne razstave, se je dotaknil še cenzure oz. komisije, ki naj bi dokončno odločala o razstavljenem gradivu. Nič nima proti nji, hoče samo, da njeni sklepi niso odločitve, ampak le sugestije. To zato, ker njeni člani niso gledališki strokovnjaki. In značilno nadaljuje: »Ali iako bi bili, u suštini problema nikad još i ne sada nisu ušli, ne znaju ono isto, što mi znamo i nikako ne možemo

dozvoliti, da bi oni o našim zaključcima održavali sud... Ali ono što nas troje stvaramo sa tom izložbom (bez svake megalomanije, samo iz stvarnih razloga), moraju oni primiti kao bazu. Oni će se morati iz naših zaključaka učiti, što se jugoslavenskih pozorišta tiče, a ne mi iz njihovih sugestija.»

Zatem spregovori o namenu newyorške razstave. Ne, ne gre samo za priznanje in uspeh, gre za to, da bi s skupnim delom dosegli, česar doslej še nismo imeli: »Za izložbu spremljeni prerez materiala, na osnovu koga bismo mogli utvrditi liniju razvitka pozorišta u našoj zemlji i iz toga povući neke zaključke, možda još ne definitivne, ali ipak toliko važne, da ćemo našim budućim teatarskim historičarima i teatrolozima nuditi barem neku bazu za buduću ocenu našeg pozorišnog rada.«

Preden se poslovita, ji reče: »Vi ste povereni vodstvom izložbe, ja vam tu priznajem iniciativu i sve drugo i želim, da idete u New York. Ali kao član odbora imam dužnost, da sugeriram stvari, koje su potrebne.« In prav na koncu še enkrat o »jugoslovanskem« pojmovanju gledališča: »što — zar ćete dati jednu imaginarnu masovnu mrlju bez imena, bez srca, bez glave?« Mar ni to Traven, ki ga doslej sploh nismo poznali? Tu je pokazal svojo izjemno zmožnost, pravilnost stališč in ne nazadnje odkritost in pogum. Bilo je dejanje, ki je terjalo mnogo nravnih in naravnih sil.

Že 12. in 13. aprila 1954 so se sestali vsi trije, tudi v Beogradu. Na sporedu je bilo kar triintriideset točk, najprej pa trije elaborati: Traven je obravnaval — zelo natančno — slovensko gledališče. Razprava se je lotevala praktičnih, včasih celo zelo drobnih zadev, bila je nesistematična, vseskoz tudi prijetna, zabavna, to gotovo po zaslugi živahnega in duhovitega *Batušića*. Traven ji je spet sledil in se je udeleževal s svinčnikom v roki. Zapisoval si je posamezne izjave, o katerih pa nam ni zmeraj jasno, čigave naj bi bile. Kljub temu je zapisek zelo zanimiv in dragocen — v njem zvemo marsikaj tako o našem gledališču kot o problemih, ki tiščijo oblikovalca te vrste razprav. (Navajam odlomke — zapiski so obširni.)

Kažem, da idemo ipak na čevapčiče negde — ali ona misli, da bi u klubu naišli na puno poznatih.

Nama je mnogo izgorelo, požar je bio 1937 u kulisarni. Fotografija sam mnogo spasio, dosad smo ih inventirali oko 8000. Prikupljam još svuda materijal. Ja sam kupio ploče od Beštra, koji je fotografirao od 1919 dalje. Četiri sobe dosad nisam menjao, jer mi ne dadu dovoljno novca... Druže doktore, napisali ste knjigu o hudožestvenicima u Zagrebu. Da-li se može još u prodaji dobiti? U Ljubljani sam ju tražio, a nisam dobio... O Danilu postoji najviše slika i karikatura... Kod nas je dao Govekar sve Univerzitetnoj biblioteci... Kordež. Nema slike. Sad smo dobili sliku Drobniča... Mnogo je treba tražiti... (Traven.)

Ona pravi, da bi u klubu večerali novinarskom ili u Društvu književnika.

Razstava: 1. kontinuitet razvoja, 2. atraktivna izgleda, estetske forme da ima... Prenatrpano ne sme, imati mora dosti zraka... Aranžerski-estetski kriterij... Naći ćemo komponente, koje će biti najefektnije... Figurine. Lutke originalne... Štampane najstarije drame... Akcent na balet. Ima za balet lepih fotosa. Naročito domaće baletе moramo snimiti u boji... Morali bi za stare fotose naći stare ramove... Manjinski teatar... To bismo mogli kartom da pokažemo, kako su dolazile trupe...

Veoma ću biti radostan, druže doktore, ako vas pozdravim u Ljubljani. Javite prije dolazak. (Traven.)

Format fotosa? Standardni tip za makete. Ceo material u pet sanduka. Celofan mesto stakla, ali gdje se može naći? Svi moramo se raspitati. Na japanskoj izložbi videla sam naročiti papir. Mora i cirilicom štampano biti...

Ovo je izradila jedna falsifikatorica hiljadarki. Za vreme okupacije je falsifikovala nemački novac, a posle prešla na naše hiljadarke, a onda svršila akademiju za primjenu umetnost. (Kdo, će ne dr. Batušić.)

Katalog informativan, s ilustracijama.

Koje najstarije knjige bi vi u originalima dali? — Tek 19. vek, ostalo samo fotografije. Tim retkim materijalom moramo štediti. Mi smo premnogo izgubili, da bi sad još riskirali...

Kod nas imaju različite družine svoje kazalište u Clevelandu, koje izvodi čak opere. Šubelj je tamo, bio je operni pevač i režiser u Ljubljani do 1936. Naši u Americi su naročito igrali Cankara...

Makedonski prevod Shakespeara. Mislim, da bi baš u Americi i Britaniji morali izložiti i primerke prvih i novih prevoda Shakespeara. — Princip: knjige do 1848 se odnose samo na domaću, a ne na stranu (prevodi) literaturu.

Drugarica traži i neku teatarsku simboliku: venci, trakovi, lepeze, pokali, da ne bi izložba bila monotona...

Naš posao je bio potreban bez obzira na Ameriku, samo je ona naš posao požurila.

Partizansko pozorište: neki material je već pokupljen. Pozorište u zarobljeništvu.

Originalni memoarni predmeti, da-li ih ćemo izložiti? Za nas važno, a za tudjince ne.

Ako bismo svaku periodu naročito obeležili, onda bismo morali kartu izraditi za svaku periodu, to bi bilo preglednije: antika, 18. vek, pred prvi rat, između oba, posle 1945.

Hvar sigurno. Delak, Kreft, Svobode, Delavski oder.

Transport?

Jeste li umorni?

Pitanje Rusa.

LRS ili NRS? Kako imena: Tergeste, Pola, Stobi, Vis, Emona, Ruše?

A Varaždin na primer? Da ne dajemo samo veliki broj naših kazališta, nego da pokažemo, da su i oni dobri, da imaju dobre stvari. — Zastupiti moramo sva kazališta. — Dečje kazalište. I to u boji. — Pula — festival. I malo o razvitku filma. Jer oni traže to. — Gdje su gostovali naši u inostranstvu. — Marionetska pozorišta. — Atraktivno za širu publiku.

Prednost samo savremenom materijalu, a historijski kao uvod.

Karikature, Ploče. Imamo mi Verovška, baš sam sad dobio iz Trsta. Spisak imamo za oko 200 ploč pred 1. rat.

Za svaku dobru stvar imat ćemo novaca. (Nikolićeva.)

Sjajno. (Batušić.)

Moćićemo ubediti i one, koji imaju pare za tu svrhu.

Dolazi kava! On kaže, da čuvate mladost i pijete hladnu kavu.

Mislim, da ćemo sutra samo prepodne. Bićemo gotovi. (Travnu.) Hoćete li večeras Fausta? (Napisano z Batušićevo roko.)

Mister Wells je nama neobično naklonjen iz čega izlazi, da nije makartijac. Mi međutim hoćemo sve da imamo kao publiku i nećemo afere. (Napisala Nikolićeva.)

Bogdanović želi, da se vidimo. On je potpredsednik.

Nećete na spavanje poslepodne? — Ako ću biti pospan, spavat ću, a vi diskutujte.

Ali ipak smo rešili mnogo. Sad idemo na ručak u neki restoran, gde ona jede.

In tudi tokrat se je vnelo. Nikolićeva in Traven sta si spet skočila v lase. O tem govori Travnov zapisek: »Nikolićeva misli po gradovima, republiški ne. Ako ćemo po gradovima, ćemo zajedno i po narodima. To moramo sad utvrditi.« Malo kasnije Traven zapiše in rdeće obkroži: »Što je nacionalno.«

Prijetno kramljanje, izmenjavanje podatkov, mnenj in predlogov, tupatam odločno ugovarjanje pa tudi kratki, a ostri spopadi. Čutiti je Travново vmeno, napetost in celo silovitost, ob njih pa Batušićevo mirno avtoritativnost, hkrati pa tudi vedrino, ki skuša sestanku zrahljati nepotrebno težo in prisiljeno resnost. Vendar je pri vsem očitno, da je učeni Hrvat vseskozi na Travnovi strani.

»Veoma ću biti radostan, ako vas pozdravim u Ljubljani,« mu reče ganjeni Traven.

Poslovili so se 13. aprila. 14. in 15. se je Traven slabo počutil. Ni mu bilo jasno, ali je bolezen ali samo posledica zanj tako napetega beograjskega srečanja. Ni utegnil kaj dosti premišljevati — »moraćemo ubrzati,« si je v prestolnici napisal na listič, New York je pred durmi, pred durmi je velika priložnost zanj, za njegov muzej, za slovensko gledališče. Takoj se je ihtavo lotil dela — a usoda je neusmiljeno razbila njegovo silovito pripravljenost. »Dne 16. aprila 1954 so me v težkem stanju pobrali na ulici in me odpeljali na zdravljenje v interno kliniko,« sporoča 28. junija upravi Slovenskega narodnega gledališča. »Nisem bil v stanju, da svojo nezgodo kakorkoli javim upravi... Konzilij zdravnikov je ugotovil, da gre za bolezen na srcu (infarkt myoc.)... Šest tednov sem moral nepremično ležati v postelji... Ob koncu maja sem smel počasi zapuščati posteljo, toda do zdaj le za nekaj minut pri kosilu in večerji... Zdravniška komisija mi je podaljšala bolniško stanje do konca julija, ko me bo pregledala zaradi nadaljnjih ukrepov...« (SGM, Sign. 312, mapa 49, št. 3.)

A Traven ne počiva. 9. julija že piše Nikolićevi, da pričakuje njo in Batušića na sejo in prilaga svoje pripombe h »karti gledališč v Jugoslaviji«; iz pisma, ki ga piše Majli Golobovi 21. julija pa zvemo, da bo sestanek naslednjega dne na Travnovem domu v Postojski ulici. Na njem so potegnili meje svojih nalog in tako Batušić v svojem prvem, v SMG hranjenem pismu Travnu z dne 30. julija 1954 sporoča, da je v svojo »grupo« uvrstil vse tiste slovenske umetnike, ki so večji del življenja prebili v Zagrebu: Borštnika, Nučića, Križaja, Gostića, Rijavca, Polakovo — vseh se ne more spomniti, ker ima »maso materijala« — le Zvonarjeve ni upošteval, ker je bila pri njih krajši čas, ima pa mnogo njenih zelo dobrih fotografij in če jih Traven nima, mu jih lahko da. Želi mu, da se pozdravi in da se po 1. septembru spet vidita.

Batušić se je sredi poletne vročine lotil pisanja »uvoda« za ameriški katalog in koncept poslal sodelavcema: Nikolićeva je bila z njim zadovoljna, Traven pa ne. V pismu Nikolićevi z dne 12. avgusta 1954 piše, da spoštuje delo dr. Batušića kot teatrologa in pisatelja, z »uvodom« pa nikakor ni zadovoljen. »Veoma žalim, da nismo našli vremena, da bi pitanje uvoda nekoliko duže prediskutirali. Ja bežuslovno tražim, da se taj uvod opotpuni i popravi barem toliko, da će odgovarati onome, kako smo ga u prvoj diskusiji zamislili.« Zatim našteje njegove napake, med drugim tudi one v zvezi z zgodovino slovenskega gledališča.

Šele mesec kasneje je kritiko »uvoda« poslal tudi Batušiću — 9. oktobra 1954. Opomb in dodatkov je bilo za celih šest strani — za deset strani Batušićevega tipkopisa. Ti so takšne cene, »da želim,« tako piše, »da ih na svaki način primam u Vaš tekst i ga tako dopunite. Ne insistiram, da udje u Vaš tekst u tom (mom) obliku, jer ga nisam definitivno stilizirao. Ali molim Vas, uzmite ga kao sugestiju, te ga primite... možete (ga) slobodno korigirati i prema Vašom mišljenju preraditi i predesiti...«

Batušić mu je odgovoril z dopisnico 18. oktobra 1954: opombe sprejema, vendar jih bo strnil. Bil je pri Nikolićevi in ugotovila sta, da je vsega preveč: gradiva in besedila. Treba je biti kratek in jedrnat — vsaj za Ameriko. V Dubrovniku — v tem času se je že do kraja izčistil načrt za razstavo v Dubrovniku — bo več prostora in bo možno prezentirati obširnejši material. Prosi

za sliko Stanovskega gledališča — potrebuje jo za katalog — želi mu, da se čimprej pozdravi in da se kmalu spet vidita. (Za omenjeno sliko in še za nekaj fotografij novih in najnovejših ljubljanskih dramskih in opernih umetnikov »plus event. Mlakare« — prav tako za ameriški katalog — prosi tudi nekaj dni kasneje, 23. oktobra.)

Zdaj se oglasi Traven — 31. oktobra 1954. Pošilja fotografije, doslej jih je poslal že 34, Ljubljani pa jih v katalogu pripada 20. Zadaž imajo tekst. »Ja se nadam, da ćete se koristiti tekstom, kako sam ga napisao, bez promena.« Če bo spreminjal, naj mu sporoči, zakaj je bilo to potrebno. Ko se znova dotakne svojih opomb k »uvodu«, pove, da ni vnesel vsega, ker je mislil, »da ćemo za debatu imati još dosta vremena, da pročistimo neke probleme naše teatrologije i kazališne historiografije«. Prosi za zadnjo redakcijo »uvoda« — ne zato, da bi še popravljaj, ampak da bo videl, kakšen je v celoti in v hrvaškem jeziku. Sprašuje, če je zdaj v njem tudi kak stavek o lutkah na Slovenskem, saj jih omenja celo Goldoni v svojih memoarih. Želi podatkov o Danešu. Prilaga seznam brošur in knjig za newyorško razstavo. — Zatem mu je pisal še enkrat — 9. novembra 1954. Trsta, piše, ni upošteval, ker mu je bilo v pogovoru z Nikolićevo rečeno, da provincialna gledališča ne bodo omenjena, on pa ga po karakterju mora šteti med provincialna, po kvaliteti pa med drugorazredna. Kljub temu pošilja podobe iz tržaške izvedbe »Dedinje« in Narodni dom v plamenih. Sicer pa je ostalo, piše, še mnogo vprašanj, »koja će nas u budućnosti svom svojom žestinom progoniti«.

Batušić ni odpisal, verjetno zato ne, ker ga je nekoliko prizadela Travnova kritika. Ker pisma ni in ni hotelo biti, je Traven pisal pač Nikolićevi — 25. novembra 1954. »U poslednje vreme čak i dr. Batušić posve štiti, neznam ni, kako ste primili moje primetbe, i u opšte ništa onoga, što se tiče poslednje, a najvažnije faze u pripremanju materiala za izložbu.« Potem postavi vrsto vprašanj: kdo je selekcioniral slovenski material in koliko podob je bilo izločenih; koliko slovenskega materiala je šlo v Ameriko in kje je tisti, ki je ostal doma; je ostal tekst, ki ga je napisal ter kaj in zakaj so ga spremenili; Batušić mu ni poslal zadnje redakcije »uvoda« — so bile v njem upoštevane njegove pripombe ali ne; koliko fotografij je dal Beograd, koliko Zagreb in koliko Ljubljana; bo mogoče ta material uporabiti za razstavo v Dubrovniku in ali se bo o pravem času vrnil iz Amerike; koliko denarja so za ameriško razstavo prispevale republike Srbija, Hrvaška, Makedonija, Bosna in Hercegovina, Črna gora. Prosi, naj mu pošljejo katalog (ameriški), brž ko izide.

Nikolićeva je odgovorila čez mesec dni — 27. decembra 1954. Poslala mu je katalog (je v arhivu SGFM) z naslovom »Gledališka umetnost Jugoslavije« (pri oblikovanju razstave je, kot kaže katalog, zmagalo »jugoslovansko« načelo in tako je Linhart ob Steriji, Levstik pa ob srbskem amaterskem gledališču), potem nekaj pisem prof. Wellsa s sporočili o newyorški razstavi in gotovo še govor, ki ga je imel Franc Kos 13. decembra 1954 na kolumbijski univerzi (4 strani). »Po svemu izgleda, da možemo biti zadovoljni... izložba je po materijalu najbogatija in po koncepciji najpotpunija od svih izložba na Columbia univerzitetu.« Razstava bo potovala še na druge univerze, naši izseljenci jo hočejo v Pittsburg. Glede Dubrovnika mu odgovarja, da bo treba narediti še eno razstavo — »smanjenu, i mislim, da će nam to ići daleko lakše i daleko bolje sa ovim iskustvom«.

Janko Traven (portret Ivana Carga)

1955.

Z novim letom 1955 se že začne delo za Dubrovnik.

3. januarja se je Traven oddahnil — Batušić mu je spet pisal, njegova zamera, kolikor je je sploh bilo, je izpuhtela. Najprej zahvala za pisanje, potem opravičilo, ker se tako dolgo ni oglasil. In potem veselo novoletno sporočilo: »Kako valjda znate, izložba je u N. Yorku postigla potpun uspjeh, pa če možda čitavu godinu 1955 putovati od grada do grada.« Brošura »Theater in Yugoslavia« še ni izšla. V nji bo 97 klišejev. Opombe, ki mu jih je Traven poslal 9. novembra lani, je uporabil — »ali samo kratko i bitno, jer se ukupan opseg mog članka nije smio mnogo povećati. Sačuvao sam te Vaše primjedbe, koje će mi mnogo koristiti u budućim zgodama, kad budem stavljen pred sličan zadatak. Hvala Vam od srca.« Prosi ga še za nekaj podatkov za legende in mu pošilja zaproseno sporočilo o Danešu. — Istega dne mu je pisala tudi Nikolićeva o sestanku v Zagrebu, ki naj bi bil 12. januarja, in mu poslala prvo vest o »Europäische Theaterausstellung 1955«, ki naj bi bila v Essnu, a so jo kasneje predstavili na Dunaj.

Traven je takoj — 6. januarja 1955 — odgovoril Batušiću; poslal mu je zaprosene podatke s pripombo, da morajo priti v brošuro Borštnikova in Cankarjeva slika ter prizor iz katere Cankarjevih iger, hkrati pa se mu je zahvalil za podatke o Danešu. Na sestanek v Zagreb pa da še ne more: je prenaporno zanj. (Istega dne Traven piše v Celje, naj mu pošljejo nekaj izbranih fotografij za publikacijo o jugoslovanskem gledališču — verjetno gre tu že za Dubrovnik.)

13. januarja Nikolićeva sporoči Travnu, da gre v Zagreb.

7. februarja prejme Traven sporočilo ITI-ja, da je imenovan za člana »odbora za pripravo razstave o razvoju gledališča v Jugoslaviji«, ki bo v Dubrovniku. Drugi člani odbora so Batušić, Nikolićeva, Marijan Matković, Bratko Kreft in Marko Fotez. Prvi sestanek odbora bo 12. in 13. februarja. Traven se ga udeleži, čeprav je še pred kratkim pisal Batušiću, da je preslab. Na njem sklenejo, da bo razstava odprta od 25. junija do konca poletnih iger, nato jo bodo poslali v Essen. (Travnov zapisnik na sestanku 13. 2. 1955: »Ustanovili smo sinoč, da bi podela bila na fotografiju: 100 Ljubljana sa Slovenijom, 150 Zagreb sa Hrvatskom, 250 Beograd, Srbija, Makedonija, BiH, Crna gora — skupaj 500... Ali ja sam već sinoč rekao, da može to važiti samo za vreme posle god. 1945... U vreme pre prvog rata i između oba rata bila pak su u stvari samo tri glavna državna pozorišta Bgd, Zgb i Lj. Zato neka se za vreme do 1941 uzme ova podela: Lj 30 %, Zgb 30 %, Bgd 40 %.«) Toda že 21. februarja Nikolićeva sporoči Travnu, da z udeležbo na razstavi v Essnu ne bo nič, ker naša Komisija nima denarja. A upanje je še, morda bo jeseni le kaj iz tega, pa bodo uporabili dubrovniški material.

17. marca 1955 Batušić sporoči Travnu datum seje odbora za dubrovniško razstavo (22. marca), Traven pa mu odgovori, da se bo seje udeležil. (O tej seji vemo tudi iz Travnovega dopisa generalnemu sekretarju SNG Ljubljana, v katerem javlja, da je kot član osrednjega odbora za prireditev gledališke razstave v Dubrovniku prejel »nujni poziv« na drugo sejo v Zagrebu — 22., 23. in 24. marca.) Seja je res bila, saj Traven v pismu Nikolićevi z dne 8. aprila 1955 že govori o »albumih«, torej o nalogi, ki jo je za dubrovniško razstavo lahko dobil le na marčni zagrebški seji in zaradi katere je imel kasneje nemalo sitnosti.

12. aprila 1955 se dokončno razjasnijo vprašanja okrog »Razstave evropskega gledališča«: tega dne je namreč dr. Kindermann, sloviti dunajski gledališki zgodovinar, pisal Travnu — nadvse vljudno v francoščini — da razstava ne bo v Essnu, pač pa na Dunaju in to jeseni ob ponovnem odprtju Državne opere. (Dopisovanje glede Essna je teklo med Kindermannom na eni in inž. Kumbatovićem, dr. V. Kraljem in dr. F. Koblarjem na drugi strani že decembra 1954 in januarja 1955.) Prosi, naj predmete, ki so bili določeni za Essen, izročijo Dunaju. Razstava bo od 15. septembra do 15. decembra v 25 velikih dvoranh slavnega Künstlerhausu (Dunaj I, Karlsplatz 5) pod pokroviteljstvom prosvetnega ministrstva in dunajskega mesta. Pripravil jo bo Institut za gledališke vede pri dunajski univerzi v sodelovanju z Avstrijsko narodno knjižnico in upravami avstrijskih gledališč. Institut je prevzel tudi organizacijo in finance. Stroški za embalažo, transport in zavarovanje gredo na račun omenjenega ministrstva, ki je tudi pooblastilo Institut, da vodi vse pogovore in celotno poslovanje. Umetniško oblikovanje razstave je v rokah arhitekta prof. Clemensa Holzmeistera, ki mu bodo pomagali še drugi slavni arhitekti. Ker bodo pripravljali katalog že od 1. avgusta dalje, morajo biti eksponati na Dunaju v času od 15. do 20. julija, do konca maja pa mora Institut imeti tudi natančne legende eksponatov; treba jih je torej poslati najkasneje v drugi polovici majnika.

Traven je odgovoril šele 4. maja — po nemško: jugoslovanski delež šteje okrog 300 fotografij in še 400 fotografij v albumih, Kinderman pa je 11. maja poslal še več podatkov, tako npr. o velikosti jugoslovanske razstavne sobe (10 × 6 metrov).

Reči so se zdaj brž zamešale, pritiskati so začeli tako čas kot živci.

22. in 23. aprila 1955 so se »trije veliki« ter Matković in Kreft sestali v Zagrebu, živahno razpravljali, se celo sprli (sklepam, da je bil najostrejši Batušić) in pri tem na marsikaj pozabili. Iz zapisnika ni jasno videti, kaj gre Dunaju, kaj Dubrovniku. Očitno pa je, da je Traven prevzel vsa poglobitna opravila za Dunaj in bil uradni prevajalec legend in drugih besedil. Batušić je vedel — bil je najbolj izkušen — da se delo ne bo zasukalo brez zmede, napak in zamud. Se ni že zdaj začel počasi umikati? Se mu ni že zdaj videlo, da zgublja svoj čas? Travnovi s svinčnikom popisani lističi so ohranili nekaj od vsebine tega sestanka: »Prostor. Budžet. Preduzeće, koje će svršiti na vreme. 500 000 din: 300 000 Ljetne igre, 200 000 ITI... Aluminiaste cevi i staklo. Podela: 1. *Diapozitivi*, 2. *Albumi* (najst: 1. protagonisti Drame od početka do danes, 2. protagonisti Opere, Baleta, 3. historični material, 4. grška klasika, Shakespeare, Molière, 5. Cankar, Krleža, Nušić, 6. Omladinska, pionirska pozorišta, marionete, 7. mala pozorišta, 8. Trst 1902 do 1952, 9. savremene scene Drame, 10. Savremene scene Opere, Baleta, 11. rezerva), 3. *Scenografija*, 4. *Kostimi*, 5. *Arhitektura*, 6. *Lepak, festivali*... Cena albuma: 4500 do 5000 din, velikost 30 × 40, foto 18 × 24, usnje svetle barve, v en album bi šlo 2 × 40 fotosov... Utvrditi shemu potpisa. Legende najkraće! — Ja mislim, da sve te naše nazive drama i opera prevedemo na franc. — Glanc ili mat fotografija? Za istoriski mat, da ne reflektira svetlobe. — Plakate v originalu... Polako ide rad... Molim Vas, da-li Vi u arhiv primete sve skice za scenografiju i kostume iz HNK u Zagrebu? Da-li se je koji put pojavilo pitanje vlasništva tih skica, i da-li je bilo utvrđeno, da je vlasnik kazalište?«)

Pet dni po zagrebški seji — 28. aprila — strese Traven nekaj jeze na Nikolićevo. Potem ko spregovori o albumih in maketah, vpraša, zakaj na new-yorskem zemljevidu jugoslovanskih gledališč ni Trsta. Pametno predlaga, naj se za dubrovniško razstavo pri Beogradu, Zagrebu in Ljubljani »obeži i broj pozorišta, što će pomoći, da se odmah na karti vidi pozorišna dinamika naših glavnih gradova kao centara pojedinih naših kulturnih i jezičnih sfera«. Opomni, da v »ameriškem« katalogu ni sledu o ljubljanskem Festivalu in da so v zadnjih zagrebških pogovorih prezrli ljubljansko Opero, ki ima vsaj toliko odlik, da bi morala biti v »velikih legendah« omenjena kot druga najstarejša jugoslovanska Opera. »Nemojte se srditi zbog tih mojih napomena,« ji piše, »ali ako hoćete, da stignem živ u Beograd, nemojte zaboraviti na slovenačku Operu i godinu 1892! Zamislite samo: cela Opera sa Kreftom protiv mene i Vas.«

Molči Batušić, molči tudi sicer zelo zgovorna Nikolićeva. Traven ji 8. maja spet piše, sprašuje jo, zakaj molči. Potem odpre vprašanje jugoslovanskega sodelovanja na dunajski razstavi: bral je namreč v časnikih, da je jugoslovanski odbor za dunajsko razstavo povabil k sodelovanju HNK in vsako gledališče posebej. Morda tudi zvezna komisija to želi in noče, »da bi naš odbor organizirao kompaktan i jedinstveni prikaz celokupnog našeg pozorišta«. Kakšna zmeda! On pa se pogovarja in pogaja s preciznim, urejenim Dunajem! — Traven je o vsem tem pisal tudi Batušiću — dopisa v SGFM ni! — saj mu ta 10. maja sporoča, da ga ni nihče »zasebno« povabil na Dunaj, Kindermannovi asistentki, ki je potovala skoz Zagreb, pa je rekel, da je baza dunajske razstave lahko samo dubrovniška razstava; naj jo Kindermann pride pogledat in naj si izbere ustrezne eksponate. — Nikolićeva 12. maja le odgovori (dopisnica), a o drobnarijah (dia-

pozitivi, albumi, makete, ljubljanska Opera), bistvenega, se pravi »dunajskega problema« se ne dotakne.

Naslednja seja odbora za gledališke razstave je bila 24. in 25. maja 1955 v Beogradu. Živahna, spet nesistematična, nekajkrat napeta, zdaj o Dubrovniku, potem spet o Dunaju.

Traven zapisuje (odlomki):

Iz Ljubljane pridejo še Cankar, iz jedne njegove drame — 50 × 60, Pucova, iz jedne drame — 30 × 40, slovenska gledališka poslopja, scenografija Spinčič (opera »Prešeren«), Souvanova (kostumi za »Marijo Stuart«), po ena scenografija Rljavca, Matula, Koruna, Bartlove...

Makete — 1 : 100. Napisi — kateri jezik, angleški, francoski? — Sve se fotografije kaširaju. — Stenderi: 15. kom. i 8; mali pultovi za albume, 1 centralni stender 10 fotosa... Na zidovima izvesne table 5 komada, na svakoj 8 fotosa... 1 velik pano — portreti... Centralni pano sa Ohridskom legendom kao dekoracija na podiumu... Hvar, maketa, 125 000 din, Hvar bi morao podnositi taj trošak... U Dubrovniku da bi Lovrijenac izradio (maketa)... Dr. Fotez će obezbediti čoveka, koji će crtati legende...

Dr. Batušića ćemo moliti, da iz zagrebačke akademije materijal prikupi za Beč... Ja predlažem, da to do g. 1941 smanjimo na 100, a posle, kad vidimo, kako će biti s modernom, još, ako bi bilo potrebno... Ja sam već savetovao, da bi eru do god. 1941 podelili samo na tri epohe: strogo historički deo, do god. 1900, od 1900 do 1941...

Pol vagona transporta za Dubrovnik, da stiže u tri dana. Pakovanje. Koga zadužiti? Majstori da pakuju, nadzor će imati drug Janjić. Administrativni posao okrog transporta — drug Janjić. U Dubrovniku, ko će preuzeti materijal? Drug Janjić... Stroški izračunani na 497 000 din, i bez kaširanja. Kaširanje 36 000, paspartuji 40 000, prevoz 60 000 (2 in pol tone!), honorari, razno, pakovanje... Fali nam novac... Dnevnice za nas, 6 × 10 000 = 60 000, putni trošak, 2 aranžera, Vi, ja, Nikolić, Siniša... Honorari za rad na organizaciji izložbe, priprema materijala legendama, selekcija itd., itd., prekomužni rad pored dnevnice... Nikolić maksimum 40 000, minimum 30 000, Traven 25 000 (20 000), Batušić 25 000 (20 000), Janjić 10 000 (10 000), Fotez 20 000 (15 000).

In seveda spet zaplet Traven contra Nikolić:

Sa zgradama obelež se samo glavni gradovi jezikovnih kazališnih sfera — kako je istinita i stvarnost... Ništa aha! Ima u Jugoslaviji 4 nacionalne republike, 2 historične republike, jel tako? Ja plediram za to, da se označe sfere jezikovne. Kako je Vama svejedno? Da-li je to tačno, da se u Ljubljani igra slovensko, Zagreb hrvatsko, Beograd srpsko, Skopje makedonsko? Je li to istina? To je toliko puta podvukao Tito u govorima, da o tome cvrkutaju vrapci... Neću vas ubiti...

Svoje poprečno obvladovanje srbštine je Traven opravičil takole:

»Izvinite, nisam imao stroge profesore za srpskohrvatski jezik, pa sam takoreći autodidakt.«

Zmenijo se, da bodo v nedeljo 19. junija vsi v Dubrovniku. Batušić in Traven bosta od Splita naprej potovala skupaj. 31. maja 1955 Batušić na dopisnici izrazi Travnu — malo zares malo pa tudi ironično — upanje, da se je srečno vrnil v Ljubljano. Traven mu 2. junija to potrdi.

31. maja si Traven zapiše misel, da bi Kindermanna za štirinajst dni (od 15. avgusta do 1. septembra) povabili v Dubrovnik — kar je predlagal že Batušić.

Prvi junijski dnevi so potekali že v znamenju priprav na odhod v Dubrovnik. (Dubrovnik je trenutno seveda prvi, zato zamujamo Dunaj: Traven 12. junija piše Kindermannu, da je v zamudi zaradi Dubrovnika, a da bo po 25. juniju intenzivno delal zanj.) Pisma in dopisnice letajo v treh smereh, v njih so le drobne

informacije v zvezi z razstavo, poglavitno pa je poročanje o zadevah v zvezi z bližnjim potovanjem. Tako 15. junija piše *Batušić* Travnu, da pride v Split 19. zjutraj in ga prosi, naj mu na ladji rezervira tri »ligeštule«, ker se bodo vozili celo noč. Oba imata s seboj pakete z eksponati in upata, da ju bo v Dubrovniku nekdo čakal, ki jih bo prevzel. On (*Batušić*) bo imel dva, Traven gotovo še več.

Naslednji dan je pri pisalni mizi Traven: v Beogradu, piše *Batušiću*, je prav gotovo velika »gužva, jer nije bilo lako srediti ceo taj prikupljeni material«. On je prek Intertransa poslal v Dubrovnik 5 maket in 10 albumov. Zdravnik mu je dovolil potovanje, upa, da bo dobil kabino na Proleterki. V Dubrovniku bosta imela dovolj snovi za pogovor ne le honoris, ampak tudi honoraris causa, ker — naj po pravici pove — potuje v Dubrovnik na kredit. Upa, da bo tam boljše, »jer će tamo biti naš ministar finansija« (tj. *Nikolićeva*). — Istega dne *Nikolićeva* sporoči Travnu, da je razstavni material že v Dubrovniku, medtem ko ima ona opraviti okrog tiskanja kataloga, ki je izšel tudi v angleščini in francoščini in z zamudo (saj o izidu sporoča *Nikolićeva* Travnu šele 8. julija).

19. junija so vsi v Dubrovniku — kot je bilo zmenjeno konec maja v Beogradu. Kako živahno, napeto pa tudi mučno je bilo tam, zvemo iz pisem (posebno *Batušićevih*), ki je v njih nekaj tako bridkih mest, da jih ne smemo navesti. Prišlo je do preprirov, ki so jim bili vzrok »naši temperamenti pa i gledanje na problematiku izložbe sa njezinim praktičnim izvršenjem« (Traven *Nikolićevi* 12. julija 1955.) Tako razstava ni doživela pričakovanega uspeha, v katalogu je bilo mnogo napak, temu se je pridružila še Gervaisova porazna ocena v »*Vijesniku u srijedu*«. *Batušić*, ta »dobri duh hrvatskog putopisa i teatrologije« (Saša Vereš, In memoriam S. *Batušić*, Scena 1979, št. 3—4), se je od obupa smejal (Travnu 13. julija 1955) in kasneje odšel — ne oziraje se na priprave za dunajsko razstavo — na potep po Franciji, vestni Traven pa domov v Ljubljano.

12. julija je pisal *Nikolićevi*, ki je še zmeraj v Dubrovniku, da je tam občudoval njeno ponašanje, kadar je bilo treba reševati finančna vprašanja, prizna ji, da je omogočila njemu in *Batušiću* bivanje v Dubrovniku, občuduje njene zdrave živce, ki ji omogočajo, »da sa uzvišenom nonšalansom i grandezom« prehaja na dnevni red, obžaluje pa, da ni bilo časa za mirnejši pogovor in za »stručni entrenous«. Sicer pa je že ves v delu za Dunaj in prosi tudi za njeno pomoč: naj doseže, da bodo povabili Kindermanna v Beograd, naj pošlje revije in knjige, ki niso bile razstavljene v Dubrovniku, pa tudi maketo Kreftovih »Komedijantov« nazaj v Ljubljano itd. Piše ji, da je sprejel povabilo odbora za dunajsko razstavo, naj stopi v svet (Beirat) te razstave. Seznam materiala je že prevedel v nemščino, ker ga Kindermann nujno želi, material sam pa mora biti na Dunaju v drugi polovici avgusta.

Batušić v pismu Travnu z dne 13. julija 1955 (potem ko obžaluje, da sta se v Dubrovniku tako naglo poslovila) jasno oceni dubrovaško delo: »Inače bi nam bilo trebalo još nekoliko radnih dana, da se ispravi ono, što je bilo u brzini improvizirano, i da u mirnoj diskusiji rezimiramo, što nam je uspjelo, a što nije. Ja dakako ne mogu biti zadovoljan ni s postavom ni s ovakvom metodom rada, kakvu su aplicirali naši partneri iz Beograda. Mislim da se nas dvojica slažemo u tome (podčrtal M. M.): ako se bude još jednom radilo nešto slično, onda ćemo tom poslu pristupiti uz sasvim druge uslove i striktno utvrđene principe (podčrtal M. M.), a ne da se damo na svakom koraku überrumplati.«

Nikolićeva pa je še naprej v Dubrovniku (do 26. julija). Travnu sporoča — 16. julija 1955 — da sama nadzoruje razstavo (ker ne zaupa »mladini«) in skuša doseči povečanje obiska — zdaj našteje približno petdeset ljudi na dan. Finančno še zdaleč ni splavala, težave se bodo vlekly do jeseni. In kako naprej? Tretjina razstave gre na Dunaj, ostanek bi potoval po vsej državi — a ni denarja. In znova jo zaboli kritika upravnika reškega gledališča, dramatika in pesnika Gervaisa, ki najbolj zameri, da je razstava zanemarila »gledališča iz notranjosti države«. Nikolićeva se tolaži s tem, da o njih ni imela »kvalitetnih fotografij«. Iz pisma je čutiti, da se zaveda delnega neuspeha: Kindermann naj rajši ne pride! Razstavo bodo zaprli 26. avgusta, takoj pakirali in transportirali na Dunaj. Dr. Batušić bo 18. in 19. v Dubrovniku, pa se bo z njim pogovorila o vsem. Ve, da se mora dotakniti tudi težav in zapiše: »Najviše nerava ipak su mi pojeli... (imena). Svi ostali, u prvom redu Vi i Batušić, bili ste nestašni kao deca in to mi nije nerve trošilo...«

Ves avgust sta si dopisovala samo Nikolićeva in Traven (13 pisem), Batušić je bil zdoma. Traven poroča o računih za razstavo, ki so jih začeli pošiljati ljubljanski sodelavci (najmanj 130 000 din), o ostrih ugovorih ljubljanske igralske akademije, ker ni bila na razstavi, in seveda o Dunaju (seznami, pakiranje, transport). Opaziti je vrstice, ki so v zvezi z *Batušićem*: »Radoznao sam, da-li je drug Batušić bio ponovo u Dubrovniku, kako ste mi pisali, i da-li je pregledao izbor, što smo ga spremili za Beč?« Glede potujoče razstave misli, da bi bilo najboljšje počakati na material iz New Yorka in potem vse skupaj na novo selekcionirati. — Nikolićevo zanima otvoritev dunajske razstave in možnost, da bi bila navzoča na nji (12. avgusta 1955). Spet se dotakne dubrovniških težav in pri tem omenja histerijo, »koja je u Dubrovniku upropastila mnoge lepe zamisli i moje živce«. Najhujše je bilo pač pomanjkanje denarja — a zdaj je na vrsti Dunaj in treba je iti naprej. Naj se ne ozira na to, kar njemu in Batušiću (!) vsi očitajo, saj se spričo omejenega števila fotografij in eksponatov ni dalo vsega povedati. Odgovarja tudi na vprašanja o Batušićevem ponovnem obisku Dubrovnika: »Dr. Batušić je projurio kroz Dubrovnik i nije se ništa s njim moglo razgovarati o poslu, samo je tražio akonto honorara. što je bilo vrlo smešno u našoj finansiskoj situaciji.« — Med vsemi temi pismi se je vredno ustaviti ob Travnovem z dne 16. avgusta 1955, saj nudi nemalo gradiva za njegov portret. Upre se predlogu iz Slovenije, naj bi na dunajski razstavi pokazali tudi delež avstrijskih dramatikov v ljubljanskem gledališču: »Dovoljno dugo smo im bili robovi, da bi sada i sami tumačili, koliko je baš pozorištima u Ljubljani ostalo još austrijske boje u tobožnjoj kulturnoj i pozorišnoj suradnji. Ja više želim, da nastupi Ljubljana u zajednici sa Beogradom i Zagrebom kao suverena jedinica pozorišnog života u Jugoslaviji.« Ostro se tudi upre superžiranju, ki naj bi ga za dunajsko razstavo opravili nekateri gledališki ljudje (pisatelji, režiserji). Proti temu je bil že, ko je šlo za dubrovniško razstavo. Tako je nekdo od teh superpregledovalcev, po poklicu režiser, zelo malo prispeval: izločil je nekatere stvari in vključil tiste, ki jih je sam režiral, ker je hotel biti v prvem planu.

»Naime ja za sebe neću tvrditi,« ji piše, »da sam samo ja popio svu objektivnost, nego ću podvući, da ja kao pozorišni historičar mogu biti više objektivčan nego-li aktivni suradnik u pozorištu... Nemojte se ljutiti na mene, ali ja hoću podvući ono, što nas zapravo deli od aktivnih suradnika u pozorištima: mi smo muzealci — pa bašta. I iz ovoga prolazi sve: naše zadaće, naši postupci,

pa — ako hočete — i ono, zbog čega ćemo mi muzealci presudjivati, tko će biti u prvom planu i ko ne. A pri tome mi zapravo ne trebamo nikakve suradnje aktivnih pozorišnih suradnika, nego tražimo od njih samo materijale. Ako hoćemo, da bi uspjeli sa našim izložbama i našim budućim priredbama, moramo se još uže povezati kao muzealci. ... Poverenje i produbljena međusobna suradnja. Nas muzealce čekaju još teške zadaće. Pomislite samo, šta će biti sa našim mladim kadrovima, koje zapravo još nemamo. Baš zato moraju i odnosi između nas biti čisti — ja naravno smatram nas troje: Vas, dr. Batušića i sebe kao jednopravne članove onog muzealnog odbora... zbog toga mislim, da je potrebno, da svak sam odgovora za stvari, koje odabere.« — V pismu z dne 17. avgusta pa ji sporoča, da so nas na Dunaju dali v sobo 14 z naslovom »Slovensko gledališče« in da je dobil vabilo na odprtje razstave. Upa, da bo tudi ona lahko prišla na Dunaj, kajti »ozbiljno će biti potrebno, da izložbu študiramo — to znači pored rada na spremanju i za študij najmanje još deset dana«. Dunajska razstava, ji piše, bo uporabila najmanj dvajset načinov »prikazivanja«, medtem ko jih bomo mi samo šest (skulpture, slike, fotografije, scenografske in kostumske skice, makete, knjige in časniki). Dunaj ima pač vse drugačno gledališko tradicijo kot New York, zato so bili tam (v New Yorku) razstavljeni materiali brez prave gledališke psihe. Torej nujno na Dunaj! Zato naj Nikolićeva dobi čimveč denarja, deviz. Saj gre za študij! Moramo na Dunaj, »pa ako ćemo gore samo jedanput na dan primiti toplo jelo« (18. avgusta). Dotakne se tudi Dubrovnika (2. avgusta): če je dovolj obiskovalcev, naj bo razstava odprta še v septembru; praznine je treba izpolniti z materialom, ki smo ga »izbacili«, a »svakako bi morali to raditi noću i šutke preči preko toga, da ste izvukli material za Beč«. Denarja za Dunaj pa v Ljubljani ni. »Mislim, da svakako morate dr. Batušića obavestiti o našim planovima. Možda će on naći novac kod Saveta NR Hrvatske.«

Batušić pa ni bil samo po Francoskem, bil je tudi v Londonu — Traven se mu namreč 31. avgusta zahvali za pozdrave in pove, da je medtem mnogo korespondiral z Nikolićevo v zvezi z dunajsko razstavo. Hkrati posreduje prošnjo Janeza Logarja, ki bi rad na posodo enodejanko »Jadac« Miše Dimitrijevića, igralca iz Šabca (1854—1909). Batušić rad ustreže. 6. septembra 1955 piše, da bo Nikolićeva terjala od Komisije, naj jo pošlje na Dunaj. Kako to, saj je bilo dogovorjeno da bo šel on, Traven. Kindermann je povabil tudi njega in Gavello, seveda na njune stroške. Ker nima sredstev, razstave pač ne bo videl, čeprav bi ga zanimala. Upa, da bo Traven našel možnost za Dunaj; če jo bo, ga prosi, naj mu prinese katalog za Arhiv in mu vsaj na kratko sporoči svoje vtise. Pozdravlja ga »srdačno i prijateljsko«.

Od septembra pa do konca 1955 ni od Batušića niti vrstice več (vsaj v SGFM ne), Traven pa si dopisuje z Nikolićevo: spet ljubljanski računi (knjigovez, arhitekt, Foto Slovenija, Intertrans in še) — 1. oktobra 1955; potem pa o jugoslovanskem tednu na dunajski razstavi, ki bo od 2. do 28. novembra in bodo na njem razstavljeni posebni eksponati, ki jih je treba še izbrati, a je Nikolićeva že vsega sita in predlaga Travnu, naj selekcijo opravijo kar prideditelji — 24. oktobra 1955. Da, tudi na Dunaju so bile težave — ob našem obisku je prišlo do nekih zapletov s Kindermannovo asistentko Dietrichovo, poleg tega so Jugoslovanom določili prostor, ki je žaljiv, skratka, Nikolićeva predlaga, naj Traven napiše Kindermannu odločno pismo in mu zagrozi, da se bodo, če bo šlo tako naprej, umaknili z razstave. V pripisu dodaja še: »U Za-

grebu sam razgovarala sa dr. Batušićem i iznela mu situaciju ukratko, i on se, zamislite, ničemu ne čudi, jer je očekivao tako nešto.« Molk dr. Batušića je s tem precej pojasnjen. Traven ji je odgovoril (8. oktobra), da je Kindermannu prav gotovo treba sporočiti, »što nas je bolelo«, vendar za to zdaj ni pravi čas, treba je počakati na »jugoslovanski teden«. A Nikolićeva se ne potolaži: »Na tu bečku izložbu ne volim ni da mislim, ali moram izdržati do kraja...« (2. novembra 1955). Napisala je celo članek (izrezek 21. novembra pošlje Travnu), da bi z njim »osvetlila tu slavno izložbo«. Piše, da poskuša pozabiti dunajsko zgodbo. Pritiskajo pa jo finančne skrbi v zvezi z deficitom dubrovniške razstave. Boji se, da ne bo dobila dovolj denarja, vendar pa bodo ljubljanski računi plačani, kolikor bo mogoče. (Še kasneje — 28. novembra — piše o »svinjarijah«, ki so jih na Dunaju počeli z njimi, tako da »ja više nisam mogla nervno da podnesem da pišem o čemu što je u vezi bečke izložbe...«)

1. decembra Traven spet odpre vprašanje financ, kajti vse ljubljanske firme, ki so delale za Dubrovnik, bodo zadevo gnale na sodišče. Če bo prišlo do tožbe, bo zaradi resnice moral pričati za firme in ne nji v prid. Zraven tega obstaja odprto vprašanje vsote, ki mu jo je obljubila za opravljeno delo. »Ja u mom slučaju neću apelirati na Vašu materialnu nego na Vašu moralnu odgovornost.« (Poslal priporočeno). 16. decembra ji piše znova, odgovarja ji na pismo, v katerem mu Nikolićeva daje na znanje, da jo je vznemiril ton njegovega pisanja. Ampak komu naj sporoči pritožbe upnikov, če ne nji, ki je sprejela dolžnost, da bo skrbela za finančne zadeve okrog razstav v Dubrovniku in na Dunaju? Kaj Nikolićeva misli, da bo račune plačal on sam, Traven, z lastnim »sirotinjskim novcem«? Položaj je resen, firme bodo čakale samo do 20. decembra.

Medtem se je približalo Silvestrovo in Traven 29. decembra vošči Batušiću in njegovi ženi vso srečo v novem letu.

1956.

Januarja in februarja 1956 se Traven in Nikolićeva še zmeraj sučeta okrog denarja. Intertrans ga do 12. februarja še ni dobil, knjigovez pa ga je in Traven se mu zahvali za potrpežljivost (16. 2. 1956). Za Dubrovnik bo Traven dobil 10 000 dinarjev, Batušić prav toliko, Nikolićeva 20 000, Janjić 6500, torej le 50 % od tistega, kar je predlagal Traven (Nikolićeva Travnu 10. februarja 1956).

Batušić se oglasi šele 17. februarja 1956 in ko odgovori na Travnova vprašanja (katere Claudelove drame so igrali v Zagrebu, o baletki Župančičevi, o igralcu Josipu Rajheniču), mu zaupa, da mu je Beograd izplačal »dubrovački honorar« (10 000). Upa, da je Traven »u dobrom zdravlju«, on da je bil pred božičem deset dni v bolnišnici (»kamenac u bubregu«), a je šlo vse le z injekcijami, brez operacije. Družina se dobro počuti, žena Blanka pošilja pozdrave, sin Darko gre v 1. razred, se že zna podpisati. »Ja sam — bez promjene — rastrgan na sve strane: kazališni muzej, Akademija, Leksikografski, novine itd., ali sve nekako ide, premda bi život bio lijep samo onda, kad bi čovjek imao tu neostvarivu idealnu mogućnost, da se koncentrira samo na jedan posao i jednu struku...« Čutiti je, kako sta si vedno bliže: »Radovat ću se, dragi g. Traven, ako mi se naskoro javite opširnije. Nas dvojica ćemo još imati prilike za suradnju (podčrtal M. M.).

Batušić se potem ni oglasil tja do novembra 1956. V tem času je Traven končno le dobil denar za obrtnike, ki so delali za Dubrovnik in Dunaj (Nikoli-

čevi 31. marca). — Ustanovili so odbor za proslavo Sterije Popovića in Traven sprašuje Nikolićevo, zakaj je v njem ona, ne pa tudi dr. Batušić in zastopnik »tretjega muzeja« (3. aprila). — Material iz Dubrovnika, Dunaja in iz New Yorka se vrača v Ljubljano, a ne ves, Traven pa marsikaj od manjkajočega potrebuje za Linhartovo razstavo (Muzeju pozorišne umetnosti v Beogradu — 3. novembra 1956). Beograd ne odgovarja, Traven se razburi: naj napišejo vsaj pet vrstic, da mu bo jasno, pri čem je. »Pretpostavljam, da možete još upotrebljavati prijateljsku formu, koja nas je u našem dosadašnjom radu povezivala. Ako pak se je pojavilo neko drugo shvatanje o mogućnostima suradnje, to vas molim barem za toliko međudruštvene forme, da nama suho i u komercijalnom tonu javite, što se zbiva našim materialom i da-li postoji mogućnost, da njime umnožimo izložbeni material, kojeg spremamo za predviđenu izložbu u Ljubljani« (pismo ni bilo odposlano!). Nazadnje je material le prišel (a še zmeraj ne ves) in Traven se takoj 5. novembra 1956 lepo zahvali: »Već sam mislio, da me mrzite u dno duše.« Takih težav pa bi ne bilo, če bi se ravnali po njegovem predlogu: »Da-li se sećate, da sam već dva puta na našim sastancima predložio, da se nekako organizujemo... Ali žalim, da niste dosad našli mogućnosti, da me u tim mojim namerama, koje će biti od velike koristi za nas sve, potpomognete. Naravno je, da se sa tim slaže i dr. Batušić. Sve to bismo imali već urađeno, kad biste prihvatili moj predlog.«

Traven Batušiću spet piše šele 26. novembra 1956. Sporoča mu, da je bil od aprila sèm spet bolan, prosi ga za podatke o prvi zagrebski izvedbi »Labodjega jezera« in ga vabi na ljubljansko razstavo v počastitev 200-letnice rojstva Antona T. Linharta. Batušić mu odgovarja 5. decembra. Veseli ga, da je Traven premagal boleznì in da je spet pri tistem delu, »koje Vam pruža najviše zadovoljstva«. Sporoča o »Labodjem jezeru« in prosi za podatke o arhitektu Franzu. V Ljubljano bo rad prišel za dan ali dva, Linhartova razstava je zanj »naročito interesantna, jer je to krupan momenat iz naše kazališne historije«. Traven naj uredi, da bo dobil povabilo »ad personam«, »pa ću onda ovdje lakše udesiti, da me netko službeno pošalje«. V januarju ga čaka komemorativna razstava ob 100-letnici Dujšinovega rojstva, jeseni pa velika Vojnovićeva razstava ob enakem jubileju. »Na to se polako spremam već sada.« Sicer pa je raztrgan na vse strani: Akademija, Leksikografski zavod, Arhiv, »koji solidno stoji na mjestu i ne može krenuti dalje, jer nema prostorija ni budžeta, dakle 'malenkosti'... Drugarica Nikolić se javlja tu i tamo...« Predlaga (Nikolićeva), da sedejo k diskusiji, a šele po njenem tritedenskem bivanju v SSSR, kjer je gost sovjetskega ministrstva za kulturo. »Zaželio sam joj — pismeno — sretan put i rekao, neka dobro razgleda u Moskvi teatarski muzej im. Bahrušina... To bi dakako i Vas zainteresiralo, — no o svemu tome opširnije usmeno. Nikolićeva mi je konačno vratila dubrovačko-bečki materijal, a između ostalog — zabunom — i četiri Vaše ljubljanske velike fotografije... Kod mene se neće izgubiti ni zametnuti... Pozdravlja Vas srdačno i prijateljski...« — Traven se mu takoj (10. decembra 1956) zahvali za podatke o »Labodjem«, pošilja mu podatke o Franzu in sporoča, da mu bodo poslali vabilo na razstavo. Vesel je, ker so velike fotografije v Zagrebu, prosi, če mu jih lahko takoj pošljejo. — Na božični dan Batušić odgovori: fotografije so poslali, hvala za podatke o Franzu, povabila pa, žal, še ni dobil. Želi mu srečen božič in vse dobro v letu 1957.

Končno je vse urejeno in *Batušić* bo prišel v Ljubljano 1. januarja. Ampak nista se videla, ker mu je Traven že 29. decembra sporočil, da je spet v postelji, zato zadnjih dvanajst dni ni mogel sodelovati pri delu za razstavo. Piše mu: »Veoma žalim: teško sam Vas očekivao već pre dve godine, a sve izgleda, da se mi sada nećemo vidjeti u Ljubljani. Ja to veoma žalim, jer imam mnogo štošta razgovarati s Vami. Ponavljam: i zbog toga mi je moja nova bolest nesreća.« Prosi ga, naj mu piše, kako mu je bila razstava všeč. — *Batušić* mu je ustregel in v pismu z dne 5. januarja 1957 takole ocenil njegovo delo: »Moram Vam iskreno reči, da je izvrсна i po sadržaju i po razdiobi materijala i po prezentaciji. Osim toga prostorije, baš zato jer su niske, odlično odgovaraju svojoj svrsti za ovakvu izložbu, koja ima omanje formate eksponata. Postava desetput bolja nego ona u Dubrovniku! Bilo bi preopširno, da zalazim u detalje, ali imam ipak par primjedaba: 1. na mnogim i mnogim legendama nisu označene godine, a to je kod jedne historijsko-retrospektivne izložbe važno (na pr. godina glumca u pojedinoj ulogi, godina premijere i sl.) 2. faksimili prvih štampanih izdanja »Micke« i »Matička« sasvim su sitni n neugledni, — gotovo ih nisam ni zapazio. Ja bi ih dao povećati na 1 metar! 3. Na fotografiji, gdje Nušić čita svoju komediju, jedan je glumac označen kao M. Gavrilović. Koliko se meni čini, to je Čiča Ilija Stanojević, glavni beogradski interpret njegovog repertoara.« Tudi razstava ljubljanske igralske akademije v Jakopičevem paviljonu je zelo interesantna. »To mi je dalo ideju, da ču ovdje kod nas insistirati, da s malo više pažnje prikupljaju historijski materijal o radu naše Akademije.« Iz Ljubljane sta z ženo odnesla najlepše vtise, njemu pa želita »što skorije i potpunije ozdravljenje« (ni ga obiskal, ker je vedel, »u kakvim je čovjek dispozicijama, kad je vezan uz sobu i krevet«). Seveda je mnogo »štofa« za pogovor, »ali bit će i za to prilike«.

9. januarja 1957 je uprava HNK povabila Travna na proslavo 35-letnice gledališkega delovanja *dr. Batušića*, ki bo 20. januarja. Traven je 16. januarja upravi sporočil, da se slavlja zaradi bolezni ne more udeležiti, in prosil, naj slavlencu izročijo priloženo čestitko, v kateri mu želi še mnogo let za delo »na področju gledališke zgodovine narodov Jugoslavije«. To mu želi v svojem imenu pa tudi v imenu SGM, »ustanove, ki je našla v Vas svojega prijatelja in sodelavca (podčrtal M. M.) ob različnih priložnostih, ko je šlo za to, da predstavimo svetu in domovini delo in razvoj gledališč v Jugoslaviji. Sodelovanje, ki nas je vezalo v preteklosti, naj nas ob Vašem jubileju poveže za bodočnost«. — Istega dne je pisal še *Batušiću* osebno. Opravičuje se, ker tako pozno odgovarja na njegovo pismo z dne 5. januarja in obžaluje, ker ni mogel organizirati sprejema v Ljubljani, kot bi bilo treba. Zahvaljuje se mu za kritiko razstave, ki pa še malo ni tisto, kar bi bila, če bi bil zdrav. Datumi, da, to je seveda narobe. Težave so bile s tiskarno, ovirala pa ga je tudi zahteva, da mora biti katalog čim tanjši. Na koncu mu potoži: »Poštovani i dragi gospodine doktore! Ja ležim u krevetu, jer nikako ne mogu ozdraviti. Bunio sam se, da bi otišao na kliniku pre Nove godine te sam radije ostao kod kuće u krevetu. Možda sam pogrešio. Kad bi tada bio na klinici, možda bi već bio zdrav. Ali sada moram gutati ono, što sam iskuhao.« — 23. januarja mu še enkrat čestita za 35-letnico, ki jo je z nekaj vrsticami omenil tudi v slovenskih časnikih. »Osobito Vam od vremena našeg poznanstva ostajem dužan za Vašu prijateljsku suradnju u pri-

Janko Traven v ravnateljski sobi Slovenskega gledališkega muzeja

premama naših triju izložbi... Želim, da produžimo našu suradnju te se nadam, da ću Vam na koji način u svoje vreme pokazati moju zahvalnost.» — *Batušić* mu še v jubilejnim razpoloženju odgovori 26. januarja. Piše, da se zdaj, ko je čas, da se zahvali za čestitke, obrača najprej nanj in se mu najpristrčneje zahvaljuje »kao prijatelju i kao direktoru Slovenskog gledališkog muzeja«. Za vse lepe besede, ki so mu jih izrekli, se hoče oddolžiti z delom, »koliko mi to dopuste moje snage i mogućnosti. I želim i nadam se, da ćemo se na konkretnom djelu nas dvojica naći zajedno još mnogo puta, i da ćemo zajednički obraditi temu historijskih slovenskohrvatskih veza na teatarskom terenu«. Zahvaljuje se mu za jubilejne članke in omeni, kako veliko in veselo presenečenje je bil zanj prihod dr. Krefta, »koji mi je svojim poznatim elanom izrazio čestitke Slovenskog narodnog gledališča«.

13. februarja 1957 *Batušić* prosi Travena za podatke o Golarju. 15. februarja mu jih Traven pošlje, hkrati prosi za njegovo fotografijo (za SGM) in za naslove člankov iz zgodovine hrvaškega gledališča, ki jih je (*Batušić*) napisal v času druge vojne. — *Batušić* odgovori 1. marca. Zahvali se za podatke o Golarju, ki jih je dobil več, kot je pričakoval. Želi mu zdravja in »polne kondicije, kako se sportski kaže«. Tudi svojo fotografijo mu pošilja; petnajst let se že ni dal pošteno fotografirati, priloženo je naredil »nešto bolji šneľfotograf«; brž ko se bo fotografiral, bo poslal boljšo sliko. Med vojno ni publiciral nič važnejšega, »ali sam, za sebe, pisao sam svoju beletristiku... Ja sam naime bio od ustaša prognan u Sveuč. biblioteku i stavljen na popis zabranjenih pisaca«. Večje medvojno delo je samo članek »Kazališni ravnatelj Heinrich Börnstein«, ki je napisal 900 strani spominov, v katerih »se ‚napuhava‘ i hvali sam sebe kao svaki

glumac«, in ki je bil, kot je bilo že omenjeno, nekaj časa tudi ravnatelj nemškega gledališča v Ljubljani. — Na to pismo Traven odgovori šele čez mesec in pol — 13. aprila. (Bil je bolan in je šele pred dnevi nastopil službo, Batušić pa je bil v Italiji). Zahvali se za fotografijo, glede Golarja pa pripomni, da ga (Batušić) ni preveč obremenil, »jer ću nastojati, da Vam kao suradniku i prijatelju ispunim svaku želju, koliko mi je to u mogućnosti. I Vi ste već više puta pomogli, pa se nadam, da se nećete ni u buduće srditi, ako Vas zamolim za bilo koje podatke«. Zatim ga sprašuje o potujoćih gledališčih na Hrvaskem, posebno o delovanju »Povlaštenog kazališta za Savsku banovinu«, ki je verjetno delovalo do 1941 in so bili njegovi člani tudi Slovenci. Poroča še, da je Nikolićevi na njeno željo poslal fotografije »za tobožnju rusku pozorišnu izložbu u Pragu« in sprašuje, če mu je kaj pisala o svojem bivanju v SSSR.

V tem času — 26. aprila 1957 — se po daljšem premoru spet oglasi Nikolićeva s sporočilom o sestanku na Pozorju, na katerem bo tekel pogovor o novih oblikah dela pri gledališki arhivistiki in o ustanovitvi odseka za informacijo, dokumentacijo in propagando pri gledališčih. Traven naj ji sporoči, kaj misli o tem in kakšno je stanje v zvezi s tem vprašanjem v Sloveniji. Njegova navzočnost bi bila koristna, saj bi tako pogovor tekel na temelju izkušenj. »Dr. Batušić i ja već smo korespondirali o ovome pre njegovog odlaska u Italiju; posle Italije dr. Batušić dolazi u Novi Sad.« Traven ji odgovori (8. maja 1957), da bo prišel na posvet, čeprav še ni pri močeh. Predlaga, »da se nas trojica pred arhivskim svetovanjem sastajemo, da preciziramo naše poglede na stvar i da jednom rječju ostaje inicijativa u našim muzealskim rukama«.

Istega dne (8. maja) je spet pisal dr. Batušić. V Italiji je bil od 12. aprila do 4. maja zaradi sodelovanja pri Enciclopedii dello spettacolo, ki je »upravo monumentalna publikacija ... ali o nama malo pa ništa«. Zanj bo delal nekaj let. Sledijo podatki o Povlaštenom kazalištu. Zatim želi podatkov o Goldoniju v Ljubljani oz. Sloveniji, ki jih potrebuje za Enciklopedijo, in ga prosi, če bi mu pomagal z informacijami ves čas, ko bo delal zanj. Svetuje mu, naj pride v Novi Sad (od 14. do 18. maja), kjer bo na predlog Nikolićeve arhivistično-muzejsko posvetovanje. »Smatram, da bi to bilo vrlo korisno,« mu piše, »jer je već vrijeme, da se o mnogim stvarima dogovorimo i porazgovorimo. N. mi je pisala, da Vas je o svemu obavijestila, a po običaju je izradila i teze za diskusiju.« — Traven odpiše 11. maja: upa, da bo šel v Novi Sad; če ne bo mogel, bo poslal »pismeno zapažanja, mišljenja i prijedloge o našoj tematici«. Čestita mu za sodelovanje pri Enciklopediji. Kreft mu je 1950 pravil o tem načrtu in ga prosil, naj pripravi gradivo za slovenski del. Res je začel pripravljati, a povabila ni nikoli dobil. Razumljivo, da mu bo pomagal. Pošilja mu podatke o Goldoniju.

Batušić in Nikolićeva sta prišla v Novi Sad 14. maja, Traven pa je ostal doma. 15. maja jima piše v Novi Sad, da ni mogel priti, »ali tome nisu krive moje lične neprilike zbog nedavnih bolesti, nego neuredjeni lični odnosi nekih ljudi napram meni i zavist nekih takvih ljudi, a to ne iz artistskih krugova«. V takšnem psihičnem stanju seveda ni zmožen obljubljenega pismenega sodelovanja; prosi pa ju, če bi mu poslala poročilo in sklepe posvetovanja.

Traven je vedel, kako nujno je, da se udeleži posvetovanja; bal se je, da ga bodo obšli in sklenili kaj, kar bi bilo v škodo njegovi ustanovi. In res je v zapisniku posvetovanja z dne 17. maja 1957 Kumbatovićeva izjava, da je med igralsko akademijo in SGM »slaba veza zbog toga što ovaj muzej u stvari pretstavlja apendiks pozorišta«, in priporočilo, naj se Društvo za gledališka razisko-

vanja organizira v Beogradu okrog Muzeja pozorišne umetnosti z Nikolićevo, v Zagrebu okrog Arhiva z *Batušićem*, v Ljubljani pa *ne okrog SGM s Travnom*, ampak okrog Akademije za igralsko umetnost s Kumbatovićem na čelu.

Sicer pa je svojega prijatelja o vsem natančno informiral *dr. Batušić* v dolgem pismu iz Zagreba z dne 24. maja 1957:

Najprej mu pove, kako je bilo v Novem Sadu spet vse narobe, vse prepuščeno naključju in improvizaciji. Popiše, kdo vse so bili, ki so prišli na »arhivarsko muzejski sastanak«, tudi neki Novosađčani, »koji imaju i nemaju veze s našom strukom«. Nikolićeva je prebrala svoj dnevni red, teze za diskusijo in uvod v diskusijo, on pa je dejal, da je sestanek nepopoln, neuraden, zato ga velja porabiti le za nevezan pogovor in izmenjavo mišljenj. In tako je v glavnem tudi bilo: vsak je nekaj govoril, na koncu pa so sklenili, naj bi v okviru prihodnjih novosađskih iger imeli konferenco gledaliških muzejsko-arhivskih delavcev in zgodovinarjev. Na nji naj bi poslušali obvezna poročila o stanju gledaliških muzejev in arhivov pri nas, Kumbatović bi govoril o stanju naše gledališke zgodovine, na koncu pa bi razpravljali o medsebojnih zvezah doma in v tujini. On je kot član odbora Sterijinega pozorja obljubil doseči, da bo konferenca sprejeta v službeni spored prihodnjega leta. Sicer pa se Travnu ne bi splačalo »štrapacirati na razgovor od 2 1/2 sata«. Zatem ostro graja »metode i ton diskusije« Milene Nikolićeve, predvsem pa njen namen, »da sve centralizira u beogradski muzej«: Novosađčani na pr. ustvarjajo svoj gledališki oddelek v vovodinskem muzeju in so nabrali zanimive reči, ona pa jim jih je poskušala »odnijeti ispred nosa«. Izjavila je celo — to je zvedel, ko je že zapustil Novi Sad — »da je treba zagrebački kazališni arhiv s ostalim kazališnim arhivima u zemlji, ponijeti u njezin muzej u Beogradu!« (*Podčrtal dr. Batušić*). Počakal je nekaj dni, potem pa ji je pisal, da so mu njene izjave znane, in končal: »Držim, da se moram napose obrazložiti, šta ja o takvim Vašim intencijama mislim, i da li one koriste atmosferi lojalne uzajemne suradnje.« Potem ga prosi še za podatke o slikarju Veselu in o slovenskih naslovih Goldonijevih iger, ki so jih od 1866 igrali v Ljubljani, ter konča z besedami: »Unaprijed sam Vam za to zahvalan, a u duhu naše uistinu konkretne i korisne suradnje rado ću Vam sa svoje strane dati podatke o svemu, što budete Vi trebali i željeli, a što možda ja znam ili imam.« Pozdravlja ga »mnogo i srdačno«. — 3. junija 1957 se mu je Traven zahvalil za sporočilo, »koje mi je predočilo stanje stvari u Novom Sadu«. Nikolićeva ga s svojimi načrti ni presenetila. »Zato i njezin muzej ne nosi ime Muzej srpske pozorišne umetnosti, nego jednostavnije i obimnije Muzej pozorišne umetnosti.« Pošilja mu podatke o Veselu in slovenske naslove Goldonijevih iger. — 14. junija se mu oglasi Nikolićeva: zanima jo, kakšno je njegovo mišljenje o novosađskem posvetu (potem ko je prebral poročilo o njem). Traven se 28. junija izmaže takole: »Izvinite mi zato (tj. zaradi bolezni), da Vam danas još ne javljam moje mišljenje o novosađskom materialu, kojeg sam u redu primio... Postaratu se, da Vam svoje mišljenje pošaljem kroz nekoliko dana.« — Mučno situacijo je končal *dr. Batušić* v pismu Travnu z dne 3. julija: ko se zahvali za podatke o Veselu in Goldoniju in pove, da so mu odbili prošnjo za Pariz na kongres Mednarodne federacije bibliotekarjev, odločno izjavi, da mu je tega »natezanja sasvim dosta«, saj so zanj porabili vse preveč časa in črnili. Vrne se k svojemu Arhivu, ki je zanj le malo upanja, da dobi svoje prostore in s tem tudi možnost za transformiranje v javno ustanovo z lastnim proračunom — problem torej, ki je neznansko žulil tudi ravnatelja Sloven-

skega gledališkega muzeja in ki je še dandanašnji na mrtvi točki. Sit je vsega, šel bo na počitnice v Rovinj, kjer si je kupil hišico. »Da nisam profesor Akademije,« piše, »več bi imao pravo na punu penziju, a to sam već i zaslužio.«

V tem letu (1957) se je *Batušić* oglasil Travnu le še 7. septembra: počitnice so mimo in spet je vse po starem, novo je le, da so mu dali možnost iti v Pariz, kamor bo odnesel (Vensteinu) nekaj zagrebškega »francoskega« gradiva. Prosi, naj mu Traven pošlje fotografijo, ki kaže slovenske partizanske igralce, ko v kostumih iz padalske svile igrajo Molièra; kopija naj bi bila velika 12 × 18. Stroške plača Zagreb.

1958.

1958 je slabotni Traven imel mnogo opraviti: v maju sodelovanje pri Cankarjevi razstavi na Vrhniki, junija pri Shakespearovi (Shakespeare v angleškem gledališču), zadnje tri mesece pri Držićevi v Zagrebu. Za Vojnovičevo razstavo v Novem Sadu terja, da mora biti ves slovenski material razstavljen skupaj in da se mora »vidno označiti sa napisom ‚Vojnović in slovensko gledališče‘«. Še zmeraj je v skrbeh za zapuščino razpuščenih gledališč v Kranju, Kopru in Ptujju pa tudi za materiale novih gledališč (npr. Ad hoc). Vabi različne ljudi na pogovor ali jim pošilja vprašanja — tako npr. upokojenemu gimnazijskemu ravnatelju Ivanu Dolencu o razmerju SLS do gledališča in o Krekovem gledališkem pisateljevanju.

Ves čas pa je bil tudi v stikih z dr. *Batušićem*.

Prvo pismo mu je poslal 22. februarja — po dolgem času, kot sam omenja. Sprašuje, če bo to leto dogovorjeni sestanek »kazališnih muzealnih radnika« v Novem Sadu in kakšno besedo imajo Hrvati za Uraufführung, na koncu pa ga prosi za njegovo brošuro o Goldoniju na Hrvaškem, napisano 1957 o priliki gostovanja HNK v Benetkah. Sporoča mu, da se mu je zdravje poboljšalo, saj je lahko celo zimo delal v muzeju (in ne na domu v Postojnski ulici). — *Batušić* mu je odgovoril takoj — 26. februarja: veseli se Travnovoga zdravja in da sta odprla dopisovanje. Glede posvetovanja v Novem Sadu: prav zdaj je dobil povabilo na sejo odbora Sterijinega pozorja, kjer bo vztrajal na tem, da se v program »Posvetovanje gledaliških delavcev« vnese tudi točka: »Savjetovanje pozorišnih historičara, muzealaca i arhivara«; o uspehu mu bo poročal, ko se vrne s seje, ki bo 4. marca. Glede Uraufführung: nekateri hrvaški pisatelji so poskušali uvesti izraz ‚praizvedba‘, a se filologi strašno upirajo; izraz ni službeno vpeljan, a ga tolerirajo. Glede brošure o Goldoniju: gre za ekscerpt iz njegovega referata, ki ga je Kumbatović bral v Benetkah in je izšel kot priloga gledališkega lista za »Le baruffe dei pescatori« v izvedbi HNK. Piše, da je dobil Linhartovo izročilo, nad katerim je navdušen. »Koliko je tu vrijednog i dragocjenog materijala, a sve zahvaljajući dragom Kumbi.« Na koncu pisma prosi za podatke o Slavku Janu in za bibliografske podatke o člankih, ki zadevajo slovensko dramatiko in gledališče, vendar le najpomembnejša dela. »Mislim da o slovenski drami ne postoji posebna knjiga, ali ako je izašla kakva povijest slov. književnosti, a u njoj ima materijala i o drami (pa makar to bila i školska knjiga), molim da mi ju navedete.« Ker ga noče preveč obremenjevati, ponovi: »...molim samo par glavnih podataka«. — Traven se mu je 10. marca 1958 zahvalil za brošuro, mu postregel s podatki o Janu, seznam člankov o slovenski dramatiki in gledališču pa mu bo poslal, ko ga bo sestavil.

Zelo žal mu je moralo biti ob misli, kako dolga je še pot do njegove »Zgodovine slovenskega gledališča«, ki bi njegovemu prijatelju prav zdaj prišla tako prav! — Istega dne pošlje *Batušić* Travnu predlog (ena tipkana stran), ki ga je v zvezi s sestankom muzealcev v Novem Sadu podal na prej omenjeni seji odbora Sterijinega pozorja. Sestanek naj bi trajal dva dni, obravnavali pa bi naslednje teme: 1. stanje, prirastki, potrebe in perspektive obstoječih muzejsko-arhivskih zbirk (vsaka ustanova obvezno po en referat); 2. gledališka bibliografija in strokovne knjižnice (Hergešić, Cizljeva); 3. jugoslovanska gledališka zgodovina po osvoboditvi (Kumbatović); 4. koordinacija dela in vzdrževanje medsebojnih zvez; 5. stiki s tujino (Kumbatović, Cizljeva, Batušić); 6. zbiranje in evidentiranje gradiva o novosadskem gledališču ob njegovi stoletnici. Konferenca naj se udeleži kar največje število strokovnjakov, tako teoretikov kot onih, ki praktično delujejo na tem področju. (Za Slovenijo so zapisani Kumbatović, Traven in Ana Cizelj.) Stroške nosi Pozorje. Referati naj se oddajo v dveh izvodih: za arhiv Pozorja in za Batušića. (Tu skoraj velja omeniti naslednjega dne (11. marca) napisano pismo, ki opominja Travna, naj ne odpošlje anketne pole o stanju slovenskih gledaliških zbirk beograjski ravnateljici, saj se bo o tem tako ali tako govorilo na novosadski konferenci. Opomin je Kumbatovičev.)

12. marca 1958 se Traven zahvali *Batušiću* za vse, kar je kot odbornik Sterijinega pozorja naredil za ponovno srečanje gledaliških muzealcev. Piše mu, da bodo novosadski referati zajeli le najnujnejše probleme, zato upa, da bo po diskusijah in referatih lahko prišla do izraza »i ostala naša problematika«. Njegov referat bo osvetlil stanje muzejsko-arhivskih gledaliških zbirk v Sloveniji. Sporoča datum Govekarjeve smrti, ki je zanj prosil Batušić v svojem zadnjem pismu. — *Batušić* odpiše naglo — dopisnico z dne 14. marca. Zahvali se za podatke in prosi Travna, naj se z bibliografijo člankov o slovenski dramatik in gledališču nikar preveč ne trudi, »jer me savjest 'grize', da sam Vas u Vašim mnogobrojnim poslovima još i s tim opteretio«. Glede srečanja v Novem Sadu ga bo sproti obveščal — naj mirno pripravlja svoj referat. On ima polne roke dela s pripravljanjem materiala za Vojnovičevo razstavo na Pozorju. Veliko ga je, potrebna bo selekcija.

Travnovo nestrpnost v zvezi s sestankom v Novem Sadu je že 17. marca potešil oz. rajši vznemiril podpredsednik Pozorja Radujkov: program, kakor ga je predlagal dr. Batušić, bo nekoliko skrajšan — posvetovanje bo namreč trajalo le en dan, priznani so potni stroški in dve, tri dnevnice vsem referentom, drugi udeleženci potujejo in bivajo na račun svojih ustanov; Traven naj sporoči ime referenta in pošlje seznam oseb, ki bi jih veljalo povabiti na posvetovanje. — Traven odgovori šele 11. aprila: referiral bo on, povabiti pa je treba Akademijo za igralsko umetnost, SGM, vsa slovenska gledališča in Zvezo amaterskih gledališč Slovenije.

Novosadsko posvetovanje je bilo 19. in 20. maja 1958. Zanimivi »Zaključni svetovanja pozorišnih arhivista i muzealaca FNRJ« (v arhivu SGFM) predlagajo ustanavljanje gledaliških oddelkov pri muzejih in institutov za gledališko umetnost pri igralskih akademijah ter čimprejšnje formiranje »Komisije, koja bi razmotrila i razradila opšta uputstva za pozorišni arhivsko-muzejski rad«.

Šele 23. junija 1958 je Batušić v pismu Travnu ocenil novosadske dni: za nas, piše, so bili »unatoč kratkoče interesantni, a držim, da će imati i pozitivnih

rezultata«. Potem zapiše dve prošnji: službeno in zasebno: za italijansko enciklopedijo bi rad tri do štiri dobre, »repertoarno i scenografsko reprezentativne fotose«, zase in za ženo, ki bosta po vrnitvi iz Belgije obiskala dolino Soče — »jer čujemo, da je to paradiž« — pa nasvetov, katere so najlepše točke v nji. »Feri je su pred vratima, pa ćemo malo odahnuti.« — Traven je 2. julija že poslal zaželeno fotose in se zahvalil za gostoljubje (bil je na obisku v Zagrebu): »Nadam se, da ćemo i ubuduće ostati u prijateljskim odnosima pa ću i ja vama pružiti u kojimli prilikama dokaze i mog prijateljstva.« Svetoval jima je, katere obsoške kraje se spleča obiskati in priporočil pot čez Vršič. — *Batušić* se je 5. julija zahvalil za fotose in za turistične nasvete, ki pa jih — tako vse kaže — ne bo izkoristil, saj z ženo ne bosta šla tja, pač pa z ladjo Jugolinije v Casa-blanco, London, Hamburg, Rotterdam in zatem v Bruselj, v Pariz in domov — štiri tedne. Travnu in njegovi ženi želi prijetne počitnice.

Zatem si prijatelja in sodelavca do konca 1958 nista več pisala — vsaj arhiv SGFM ne ve, da bi si.

1959.

V 1959. letu se Traven malo oddahne. Februarja je gotovo sodeloval pri postavljanju angleške razstave o uprizoritvah Shakespearove »Ukročene trmo-glavke«; aprila ga je *Batušićev* Arhiv in muzej HNK prosil gradiva za razstavo ob 25-letnici umetniškega delovanja pevca Ivana Francela, pa mu ni mogel ustreči in se mu Arhiv vseeno zahvali »na ljubaznosti, što ste nam htjeli izaći u susret« (11. maja 1959); maja je istemu Arhivu poslal material za razstavo ob umetniškem slavlju Jožeta Gostiča; junija je na povabilo Ljubljanskega festivala pomagal pri razstavi o razvoju slovenske dramatike (v razstavnici dvorani Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani) in o nji pisal Antonu Korenu v Beograd (11. julija 1959), da je »prav lepa, a mnogo premajhna«. »Po mojem načrtu,« piše, »bi bilo pokazati še veliko več in zlasti vse prikazati mnogo dinamičnejše, kakor tudi pač razvoj naše dramatike kaže neko dinamiko. V bistvu smo bili in smo še revni.« Na novo se začne jeseni, ko v pismu programskega vodji Ljubljanskega festivala dr. Francu Vatovcu z dne 30. oktobra 1959 spregovori o možnosti razstave o razvoju bodisi jugoslovanskega bodisi le slovenskega baleta. »Gradiva imam namreč toliko, da si upam tako razstavo dostojno realizirati,« sporoča Vatovcu, naslednjega dne pa se že pisмено zanimala za razstavne prostore Moderne galerije.

Z Arhivom HNK je bil torej v pogostih stikih, z *Batušićem* osebno pa manj: v SGFM je iz tega leta le eno njegovo pismo *Batušiću* (5. aprila) in eno *Batušićevo* njemu (8. aprila). — Traven sprašuje *Batušića*, kar je zamenjaval že Arhiv (16. marca), o slovenskem gradivu za Držičevo razstavo, ki je bila v Zagrebu, zdaj pa bo, ko je obiskala tudi Sarajevo, še v Novem Sadu. Slovensko gradivo je Arhiv HNK že poslal tja, a ne vsega. Zakaj ne vsega? Zanima ga, kdaj so gradivo poslali v Novi Sad oz. ga izročili dr. Fotezu. — *Batušić* potrdi Travno pismo Arhivu, odgovora pa (Traven) ni dobil, ker je bilo veliko dela za razstavo v čast KP. Zatem na široko popisuje zgodbo okrog gradiva o Držiču. V Novem Sadu, piše, »su dobronamjerni ljudi, ali često šlampasti i šeprtlje«. Dr. Fotez jim je izročil prav vse, a naši dragi novosadski prijatelji imajo večje oči kakor želodec. Za razstave zmeraj terjajo »puno, puno, puno, a stvarno izlože malo, malo, malo«, predvsem zato, ker nimajo

dovolj prostora. Tako so npr. pred dvema letoma napovedali razstavo novih dramskih del — poslali smo jim osemindeset eksponatov, razstavili pa so jih šest ali sedem. Podobno je bilo lani z Vojnovičem: hoteli so vagon materiala, razstavili pa desetino od vsega. Zato nima najmanjše iluzije, »da će drugčije proći ove godine Držić«. Sicer pa bo šel v Novi Sad pogledat in mu bo o vsem poročal. Vendar nekaj drži: Novosađani vestno vračajo vse, kar se jim posodi, čeprav pogosto šele po nekaj mesecih. Na koncu se veselo zahvali, ker ga je poprašal po družini: Zoran bo prihodnji teden star 6 mesecev, pa ima že osem in pol kilogramov in dva zoba. V dostavku si ne more kaj, da ga ne bi spomnil na obljubo, da bo prišel v Zagreb — videl bo Zorana, Darka pa bo komaj spoznal, tako je zrasel.

Njuno tovarištvo je torej hodilo lepo pot: zmeraj bolj sta si bila blizu. Nikolićeva pa se ni oglašala.

1960.

V predpredzadnjem letu Travnovega življenja je zasvetilo dvoje upanj, ki pa se, žal, nista uresničili: upravni odbor Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani je na 15. seji vendarle sklenil, da se »v sistematizaciji delovnih mest SNG odpre mesto kustosa in pomočnika ravnatelja gledališkega muzeja« (a je Traven še naprej ostal sam), Traven pa je imel namen prihodnje leto (1961) izdati Gledališki zbornik (morda je njegovo odločitev izzvalo sporočilo Nikolićeve, da bo začela izdajati Godišnjak Muzeja pozorišne umetnosti), v katerem »nameravamo objaviti vrsto razprav, člankov in sestavkov, zadevajočih slovensko gledališko zgodovino na osnovi dozdaj neznanih podatkov in arhivskih virov« (v dopisu Skladu LRS za pospeševanje založništva z dne 24. decembra 1960). Nasploh pa je spet potekalo v znamenju razstav: za razstavo v času Svetovne konference za vzgojo odraslih v Montrealu, posvečeno dejavnosti gledališča med ljudstvom, je na povabilo Milene Nikolić (31. maja 1960) poslal osem fotografij za jugoslovanski panó (fotosi, statistika, sestav občinstva, ambient, število obiskovalcev, cena vstopnic); prav gotovo je pomagal pri oktrobrski razstavi v Mariboru, ki je prikazovala 15-letno delo mariborskega gledališča; za razstavo ob 125-letnici gledališča Joakima Vujića v Kragujevcu je našel gravuro starega Trsta (Vujić je bil namreč okrog 1805 v Trstu); na koncu leta mu je ljubljanska Drama dala na voljo dve vitrini »za občasne fragmentarne miniaturne razstave gledališkega muzeja«, ki naj »bi se najmanj vsak mesec menjavale« (dopis Drame Travnu 15. decembra 1960).

Najbolj pa se je mučil z dvema namerama: s pripravami za razstavo »Sto let jugoslovanskega gledališča« v izvedbi Zveze profesionalnih gledališč FLRJ in seveda z razstavo jugoslovanskega baleta v organizaciji Ljubljanskega festivala, ki jo je, kot vemo, predlagal in zasnoval pa tudi kot prvi od sodelavcev odlično izpeljal. Batušić mu je tudi tokrat zvesto stal ob strani.

Prvo sejo za »Sto let« je sklical beograjski Muzej pozorišne umetnosti — bila je 22. in 23. julija 1960 v Dubrovniku (prišla sta oba — Traven in Batušić; glej Batušićev pripis v uradnem dopisu Arhiva z dne 17. junija: »Na svidenje v Dubrovniku!«), ko so sklenili, da bo razstava 1961 na Pozorju. Seje so bile še 24. in 25. oktobra v Zagrebu v Batušićevem Arhivu, 7. in 8. novembra v Beogradu (Traven se je je udeležil, Batušić ne), 25. novembra pa spet v Arhivu (Batušić je zraven, a se ne oglašja). (Tu naj omenimo za Travna značilno pismo

Zvezi profesionalnih gledališč z dne 3. oktobra 1960: sprašuje, kako velike naj bodo makete, in dodaja: »Svakako želim, da naša (maketa) ne bi bila manja.«)

Za Travnovo razstavo jugoslovanskega baleta se je Batušić zelo potrudil in Traven se mu je 9. junija 1960, ko mu je čestital za uspeh in priznanje, ki ju je požel s svojo knjigo (gre za »Pregled povijesti umjetnosti« ali pa za zbrane potopise »Pejsaži i vedute«), pristrčno zahvalil: »Bili ste tako ljubazni, da ste nam poslali za izložbu jugoslavenskog baleta ljepo sortirani materijal, pa smo Vam zanj zahvalni.«

Gradivo v SGFM pove, da sta si to leto le malo pisala, najbrž tudi zato, ker sta bila večkrat skupaj (v Dubrovniku in dvakrat v Zagrebu).

Travnu je prav gotovo mnogo pomenilo pismo z dne 7. oktobra 1960, ko mu Batušić čestita za idejo in realizacijo knjige »Slovenski gledališki portret«. Z njo da je Traven dosegel dva namena: popularizacijo gledaliških, hkrati pa tudi likovnih umetnikov. »A koliko vrijede oni makar i kratki biografski podaci o jednima i drugima, to mogu prosuditi iz vlastitog iskustva.« V Zagrebu česa podobnega ne bi mogli narediti, »jer su se naši likovni umjetnici držali sasvim pasivno prema teatarskim ljudima«. Tako npr. ni nihče portretiral Mandrovića ali Fijana. Upa, da se bosta kmalu videla in se pogovarjala o razstavi (Sto let).

Konec leta — 28. decembra — Traven vošči Batušiću srečno leto 1961 in se spominja »na nekdanje naše dni v Dubrovniku«.

1961.

Ljubljanska razstava baleta (1960) je Travnu izpila nemalo moči. Tisto malo, kar je še ostalo, je terjala (poleg Brechtove razstave v ljubljanski Drami ter »Glasbenega bienala« v Zagrebu, za katero je poslal Arhivu HNK 16 fotografij, mnogo plakatov in gledaliških listov) ona druga — »Sto let poklicnih gledališč v Jugoslaviji«, ki je bila celo potovalna: iz Beograda v Ljubljano, zatem v Zagreb, od tod na Pozorje in še kam. O nji je teklo med Travnom in Batušićevim Arhivom službeno dopisovanje. V Ljubljani so jo odprli — v Jurčku na Gospodarskem razstavišču — 21. marca 1961, zaprli pa 30. marca. Traven je 16. marca Batušića povabil na otvoritev, ta pa se mu je 20. marca — v zadnjem v SGFM hranjenem pismu Travnu — zahvalil za povabilo in mu sporočil, da žal ne bo mogel priti, ker 25. marca potuje v Rim na kongres Evropskega združenja za kulturo. Ostal bo nekaj dni v Italiji. Dopust sta z ženo dobila le pod pogojem, da opravita nekatere reči, tako da dela tudi po 12 ur na dan in se ne more nikamor premakniti. Kot zmeraj je tudi tokrat napisal: »Vas mnogo i srdačno pozdravlja Vaš S. Batušić.«

1962.

6. marca 1962 je Traven umrl. Batušić celih sedemnajst let kasneje. Travnu še ni bilo šestdeset, Batušiću še ne sedeminsedemdeset let.

Zgodba, ki je tako razgibano tekla med njima, ne potrebuje razlag in povzetkov. Bila sta zares »nas dvojica«, kakor Batušić — gotovo ne le iz vkladnosti — dvakrat, trikrat zapiše. Te resnice prav nič ne moti Travnova spoštljivost in hvaležnost do znamenitega, kar legendarnega hrvaškega tovariša, tudi

ne njegova nenehna potreba, da mu prepušča dokončne odločitve. Zanesljivo je namreč vedel, da Batušić spoštuje v njem ne samo zvestega človeka in tovariša, ampak tudi zmožnega, natančnega, marljivega, da, enakovrednega sodelavca. Vedel je tudi, da mu je — Batušiću — razvoj njegovega slovenskega gledališkega muzeja zares pri srcu. Ni se motil: Batušić sam je 1977 v številki »Kronike zavoda za književnost in teatrologijo JAZU«, ki jo je uredništvo posvetilo njegovemu delu, zapisal: »Zavod (tj. Arhiv in muzej HNK) stalno surađuje sa sličnim ustanovama, na pose s Muzejem gledališke umetnosti u Ljubljani...«

Slavko Batušić et le Musée du théâtre slovène à l'époque où Janko Traven était le directeur du Musée

L'article est écrit à la mémoire du professeur Slavko Batušić, écrivain croate célèbre auteur dramatique, théoricien de théâtre et directeur des archives et du musée du Théâtre national croate à Zagreb et qui est décédé le 25 avril de cette année. En 1952, il a contribué considérablement à la fondation du Musée de théâtre slovène à Ljubljana qui fut dirigée pendant les premières années par le feu Janko Traven (décédé au printemps 1962). On traite dans cet article des problèmes concernant les deux directeurs des institutions semblables à base de leur correspondance et de leurs contacts personnels. Ils s'écrivaient et parlaient avec enthousiasme scientifique qui ne manquait point d'élan passionné, du rôle, du contenu et de la structure et des problèmes matériels (argent, locaux) des deux institutions, de leurs activités (pour la plupart ils parlent de la série d'expositions de théâtre, surtout de celles à New York, à Dubrovnik et à Vienne) et échangent des données et des appréciations sur les personnalités de théâtre slovène et croate et sur les chapitres et les problèmes de l'histoire de théâtre yougoslave.